

INTERVJU SA EDITOM TAHIRI

Priština | Datum: 4. maj 2018.

Trajanje: 153 minuta

Prisutni:

1. Edita Tahiri (intervjuisana)
2. Aurelja Kadriu (vodila intervju)
3. Donjete Beriša (kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Aurelja Kadriu: Možete li da se predstavite i kažete nam neka od vaših najranijih uspomena iz detinjstva, naime porodično poreklo i sve čega se sećate iz detinjstva?

Edita Tahiri: Ja sam Edita Tahiri. Dolazim iz Prizrena. Poznata po svom radu kao političarka, diplomata, pregovarač, kao i jedna od glavnih lidera Pokreta za nezavisnost. U to vreme, Demokratski savez Kosova je bio mirovni pokret za nezavisnost, i moj čitav životni put je bio opredeljenje za nacionalna pitanja, nezavisnost i slobodu Kosova. Ali imala sam periode kada sam se takođe posvetila akademskom životu obrazujući se na Harvardu, zatim doktorat na Johns Hopkinsu i Univerzitetu u Prištini.

Ranije sam takođe bila na masteru na Univerzitetu u Eseksu, a na Univerzitetu u Prištini sam završila studije elektronike. Ostalo, od Harvarda i drugih, vezano je za magistarske i doktorske studije iz političkih nauka. Živim u Prištini od kako sam izabrana za predsednicu Demokratskog saveza, 1991. Pre ovog perioda živela sam u Prizrenu, osim za vreme studija u Prištini i Britaniji, Eseksu.

Aurelja Kadriu: Kakvo je bilo detinjstvo u Prizrenu i porodično poreklo, iz kakve porodice potičete?

Edita Tahiri: Moje detinjstvo je bilo vrlo teško, kao i za celu porodicu, jer ja potičem iz patriotske porodice. Moj otac je bio jedan od glavnih aktivista ilegalnog pokreta poznatog kao Nacionalni demokratski pokret, čiji je cilj bio ujedinjenje Kosova i Albanije. A zbog svog nacionalnog delovanja bio je uhapšen u periodu Rankovića, bio je to veoma težak period, gde su Albanci bili potlačeni i proganjani u težim oblicima zbog zalaganja za prava Albanaca i zalaganja za nacionalno jedinstvo.

Njegovih pet godina boravka u zatvoru - bio je osuđen na devet - je bilo u vreme kad sam se ja tek rodila, kada je on otišao u zatvor ja sam imala jedanaest meseci, kada se vratio imala sam već šest godina, i to porodično stanje u kojem moja majka nije imala mogućnosti da se bavi nama, morala je da radi za egzistenciju porodice, ali i da se brine o ocu u zatvoru. Ja sam to definisala kao zatvoreno detinjstvo, jer smo praktično sve vreme živeli s tragedijom koja nas je zadesila, ali i s ponosom koji smo imali, jer nas je majka neprestano vaspitavala da budemo ponosni kada idemo u školu ili kada smo u društvu.

Jer: "Otac je u zatvoru zbog dobrih stvari, zbog nacionalnog pitanja, i treba da budete ponosni i da se ne osećate loše", uprkos društveno-političkom kontekstu u to vreme po kojem većina nije bila posvećena nacionalnim pitanjima, malo je njih imalo patriotske porodice ili patriotske pojedince. Dakle, mi smo pripadali ovoj patriotskoj manjini, a ostali su na neki način bili prilagođeni komunističkom sistemu i činjenici podele albanske nacije. Moji roditelji to nisu prihvatili, ali onda je to postala naša "stvar" kao dece iz ove porodice.

Dakle, dobro smo razumeli podelu albanske nacije, dobro smo razumeli nepravdu i odakle potiče ta nepravda koja se desila i zbog koje Albanci žive u četiri - pet država zbog tadašnjih odluka nekih velikih sila, koje su potom Srbija i Jugoslavija iskoristile da potisnu i ostave Albance zaostalim. Međutim, važno je da, kada živite u porodici sa patriotskim duhom, to stvara ideal za život, stvara životnu svrhu. Ne zato što sam se odmah bavila politikom, ali je ta patriotska inspiracija živela zajedno sa mnom.

Takođe i Prizren kao glavni grad Albanaca dao nam je dodatnu inspiraciju, jer smo ga kao deca često posećivali. Dakle, ovo je kontekst u kojem sam odrastala kao dete i bila sam odličan učenik, u svim razredima, i u osnovnoj školi i u srednjoj školi. Kako me porodica opisuje, kažu da sam bila mudra, lepo vaspitana. A onda, kada sam se uključila, kao jedna od osnivačica, u Demokratski savez u Prizrenu, kao opozicija srpskoj okupaciji, to je nekako izgledalo kao energija ili unutrašnja sila koja se razvila iz porodice, a zatim eksplodirala u smislu direktne posvećenosti osnivanju. A onda sam ubrzo bila izabrana i u rukovodstvo Demokratskog saveza.

Bila sam deset godina ministar spoljnih poslova Republike Kosova, od '91 do 2000. godine. Nakon oslobođenja Kosova, došle su institucije UNMIK-a, ali do tada sam bila ministar spoljnih poslova. Razlog zbog kojeg sam izabrana na ovu funkciju nije bio to što sam imala bilo kakvo političko ili diplomatsko iskustvo, ali kako su objasnili iz predsedništva Demokratskog saveza, to je bilo zato što sam prvo poticala iz nacionalne, nacionalno formirane, patriotske porodice. Kao drugo, ja sam se školovala na zapadu i tečno sam govorila engleski jezik, jer, kao što sam vam rekla, nakon Univerziteta u Prištini, magistrirala sam elektroniku i telekomunikacije u Velikoj Britaniji na Univerzitetu u Eseksu.

Dakle imala sam {širi ruke}, jedan *background* [eng.: pozadinu] koja mi je dala priliku da se angažujem u Kosovskoj diplomatiji. Bio je to vrlo važan period, jer se aktivnost odvijala na Kosovu, a moja aktivnost bila je podeljena na dva dela. Deo je bio na Kosovu i obavezali smo se zajedno sa celokupnim rukovodstvom i predsednikom DSK¹, doktorom Ibrahimom Rugovom, da kroz organizaciju koje smo osnovali sačuvamo duh i otpor ljudi. Praktično, Demokratski savez Kosova kao pokret za nezavisnost bio je uspešan u smislu da organizuje državne institucije u okolnostima okupacije, a drugi strateški pravac bila je internacionalizacija kosovskog pitanja i albanskog pitanja, i u tom poslu ja sam bila glavna odgovorna kao ministar spoljnih poslova.

¹ Demokratski savez Kosova, politička stranka formirana 1989. godine.

Takođe mogu da kažem da su mi političko-diplomatske obaveze praktično dale priliku da uradim nešto što uopšte nisam zamišljala kao životnu misiju, da budem u službi nacije, oslobođenja, nezavisnosti, to je postalo moje primarno opredeljenje i do dan danas je ostalo. Dakle, ovih 30 godina sva moja posvećenost vezana je za albansku naciju, za državu Kosovo, za obaveze da našu naciju učinimo što jačom, da Kosovo postane međunarodno što jače, potpuno prihvaćeno, i dakle da postane evroatlantska država. Tamo gde se zapadne vrednosti, naše vrednosti kao drevne i evropske nacije približavaju i stoga se integrišu u ovu evroatlantsku zajednicu.

Aurelja Kadriu: Želela bih da se još jednom vratimo na Prizren, pomenuli ste da je vaš otac bio politički angažovan, želela bih da nam detaljnije ispričate kako ste završili osnovnu školu i srednju, ali i da nam kažete više o tome kako i da li se angažovanje vašeg oca odrazilo u vaš život, dakle u školi i generalno?

Edita Tahiri: Osnovnu školu sam završila u blizini kuće, u to vreme se škola zvala “17. novembar”. Dok sam srednju školu završila u gimnaziji. Što se tiče uticaja koje su porodica ili nacija iskusili, moj otac, iako mučen u zatvorima Srbije, u Sremskoj Mitrovici kao jednom od najgorih zatvora, nije želeo da utiče na naše opredeljenje. Osim što je povukao crvenu liniju, dakle nije nam dozvolio da postanemo članovi Komunističke partije, jer je bio demokrat, bio je posvećen demokratskim vrednostima. I zato što je mislio, i mislim da je bio u pravu, da je komunizam bio u službi interesa Slovena, a mi Albanci smo praktično patili u takvom sistemu.

Tako da, to je razlog što se ja nikad nisam angažovala u Komunističkoj partiji; s druge strane, nisam se uključila u ilegalni pokret kao što je, na primer, uradila moja starija sestra. Jer ne da je otac nameravao da nas zastraši od ilegalnog rada i opasnosti, ali nam je neprestano tražio da budemo svesni ako donosimo odluku šta može da nam se dogodi, jer se njemu dogodilo. Od poznate ličnosti u Prizrenu, sa čelne pozicije, kada je izašao iz zatvora, mentalno se razboleo. I ja i svi ostali živeli smo sa tatom koji je deset godina odbijao da sedi sa nama za stolom za ručak. Živeo je u kućnom zatvoru, jer je njegovo psiho-socijalno stanje bilo strašno oštećeno.

Da ne pominjem da nam je retko pričao o mučenju, ali kada smo odrasli, insistirali smo. Insistirala sam kada sam napunila 18 godina, rekla sam: “Sad je vreme da saznam kakve su torture bile”. Mogu da kažem da je mučenje išlo čak i do elektrošokova, dakle teški oblici torture koje je koristila Srbija i srpske strukture protiv Albanaca. I praktično cela ta njegova priča, ali i njegov stav prema meni je bio inspiracija, jer je on govorio: “Ko se nađe u srpskim zatvorima, ne treba da bude optužen za izdaju prijatelja ili saradnika,” ali rekao je: “Ja nisam mogao to da uradim, zato su me i više mučili”.

I istina je da u vreme kada su otac i njegovi prijatelji bili u zatvoru, niko nije bio zatvoren posle oca jer je otac zaustavio, uspeo je da svoje prijatelje ne izda, a to je bila velika vrednost. Ali, verujem da je to uticalo i na našu i na moju ličnost, da na neki način, bilo kojim poslom koji radite, ali posebno nacionalnom opredeljenošću, da to radiš sa principom i vrednostima i iskrenošću kakvu nacija i

društvo zaslužuju. Pogotovo zbog činjenice da smo mi Albanci imali tragičnu sudbinu. Ova tragična sudbina nacionalne podele direktno se odrazila na moj dom, jer je moja majka bila iz Albanije i udala se za mog oca tokom Drugog svetskog rata, a onda se granica odmah zatvorila.

Verovatno znate priču da mi kosovski Albanci tokom Drugog svetskog rata nismo želeli da se borimo protiv nemačke i italijanske okupacije, jer smo se u to vreme praktično ujedinili kao nacija. Otvorene su albanske škole, započela je neka perspektiva. Ali na kraju, u poslednjem periodu rata, bila je ponuda i od ostalih naroda bivše Jugoslavije da priznaju naše pravo na samoopredeljenje i da učestvujemo u ratu. Upravo je ovaj događaj poznat pod nazivom Bujanska konferencija, koja je usvojila rezoluciju kojom se Kosovu omogućava da se pripoji Albaniji nakon završetka Drugog svetskog rata.

Međutim, odmah po završetku rata, počele su izdaje komunističkih struktura i Skupština Prizrena, dakle parlament... oprostite, Parlament Kosova, Skupština Kosova bila je prinuđena da proglasi nasilnu uniju sa Jugoslavijom i Srbijom u istom paketu. Tako smo ponovo bili prinuđeni da ostanemo pod dominacijom i ugnjetavanjem Jugoslavije, ali uglavnom je to vršila srpska politika. Dakle, htela sam da kažem da otac nije voleo da utiče na naše nacionalne obaveze, već njegova sopstvena tragična priča, njegova vizija i posvećenost naciji, verujem da je to postalo inspiracija i za nas i za mene, a takođe ja sam se svaki dan i kao dete i kao odrasla osoba suočavala sa podeljenošću nacije.

Jer je moja majka četrdeset godina pokušavala da ode u Albaniju i poseti svoju porodicu. Kao što znate, između nas je bio jedan albanski Berlinski zid. Umrta je ne videcvši porodicu, a ja sam živela u okruženju u kojem se moja majka gotovo svakog jutra budila sa snom kako je otišla u Albaniju ili snom da je posetila majku, brata. Dakle, ovo je vrlo specifično detinjstvo koje sam imala s ocem u zatvoru zbog nacionalnog pitanja, s druge strane majka u stalnoj čežnji zbog tragične podeljenosti nacije. I kada sam ja započela angažovanje '88 -'89 godina, kasnije sam analizirala da su sve ove okolnosti, odnosno porodične i nacionalne, uticale na to da sam u određenom trenutku krenula da radim za nacionalne ideale.

Aurelja Kadriu: Bilo mi je vrlo zanimljivo da ste spomenuli da je vaša starija sestra bila u ilegalnom pokretu, da li imate neke priče koje vam je ona ispričala, kako je bilo za vas da imate sestru...

Edita Tahiri: Moja starija sestra je bila učenica Više pedagoške škole u Prizrenu, studirala je matematiku. I ti studenti Više škole su se pridružili ilegalnoj grupi, kao što su se pridružili drugi širom Kosova. To su studenti koji su učestvovali na demonstracijama 1968.

Aurelja Kadriu: Aha.

Edita Tahiri: Dakle, moja sestra je bila jedna od glavnih figura, održane su po celom Kosovu i u Prizrenu, dakle kad je zastava podignuta... Čak... kad već pričamo o tome, dozvolite mi da vam

ispričam nešto o sebi u to vreme. U vreme kada su se pripremali za podizanje zastave, studentski sastanci su se obično održavali u našoj kući, i trebalo je da se na zastavi uradi šav, imali su je, ali nije bio šav urađen. A ja sam imala negde oko dvanaest godina i zamolili su me da odnesem do krojača. Odmah sam prihvatila, znala sam, prihvatila i otišla. Krojačica je bila majka jednog od onih koji su bili deo grupe '68, i posao je bio završen, vratila sam se, predala sam joj.

Kad su se spremili da odu do Prizrenske lige da podignu zastavu, zamolila sam ih da idem s njima, a moja sestra i ostali su mi rekli: "Ne, ne, mala si, ne možeš da ideš". I ja am joj uzvratila (smeh): "A nisam bila mala kad je trebalo da odnesem zastavu" {pokazuje na levu stranu}, jer sam morala da prođem kroz grad: "Znači, uradila sam to i hoću i ja da budem tamo," i zaista su me povelili. Dakle, od tada sam na indirektan način bila prisutna u tim događajima i praktično neke prijatelje moje sestre, saradnike su uhapsili, i sestra je nakon toga povećavala intenzitet svog angažovanja na preporuku njenih drugara u zatvoru.

Aurelja Kadriu: Da li se detaljnije sećate kada ste se okupili da krenete?

Edita Tahiri: Svi smo bili tamo, tu je bila starija sestra Šuhreta, zatim sestra sa kojom živim ovde Mufida, svi smo bili. Takođe se sećam da je pre nego što smo otišli u Prizrensku ligu bila parada s albanskom zastavom u svim glavnim ulicama Prizrena. Tada smo završili u Prizrenskoj ligi, i dvoje studenata je uspelo da je postavi na stub {pokazuje gore}, dakle na Prizrenskoj ligi, i u trenutku kada je zastava počela da se vijori policija je odmah intervenisala, pretukla i odmah uhapsila nekoliko njih.

Međutim, taj događaj je imao baš veliki efekat tog događaja u Prizrenu. Dakle, to su bile prve iskrene novog pokreta, jer smo mi Albanci od tragične nacionalne podele na Londonskoj konferenciji 1913. godine stalno imali pokrete i otpore za samoopredeljenje, za slobodu i nezavisnost, i ovaj događaj i ova posvećenost studenata je bila faza svih pokreta koje smo imali, svih generacija koje su se angažovale, uključujući Demokratski savez kao mirovni pokret i Oslobođilačku vojsku Kosova kao oružani pokret i mnoge druge koje naša istorija poznaje.

Aurelja Kadriu: Koje godine ste došli u Prištinu na studije?

Edita Tahiri: Studije sam započela 1974. godine, nakon završene srednje škole, studirala sam, kao što sam vam ranije rekla na Tehničkom fakultetu, smer elektronika sa telekomunikacijama. Polje koje mi se nije toliko svidelo. I ovde želim da podelim jedan važan događaj, stalno me je zanimalo da studiram psihologiju, razlog je bio što sam bila veoma nestrpljiva da razumem očevo duševno stanje i štetu koju mu je srpski zatvor naneo. Budući da u to vreme Katedra za psihologiju nije postojala na Univerzitetu u Prištini, u Zagrebu je postojala, i u drugim gradovima. A pošto moja porodica nije imala finansijske mogućnosti da investira u moje studije, bila sam prinuđena da promenim ovu orijentaciju, dakle životnu i duhovnu.

U to vreme elektronika se činila kao savremeni pravac, Kosovo je bilo daleko od bilo kakvog tehnološkog razvoja, ali to je više bio trend nego definicija. I, pošto sam uvek imala tu neostvarenu želju da studiram psihologiju, tada paralelno nisam studirala, dakle ne Institucionalno, već sam se neprestano bavila literaturom iz psihologije, psihoanalizom. Pročitala sam gotovo sve poznate psihoanalitičare, njihova dela. Čak i ovih dana doneću ovde moju biblioteku iz Prizrena, pošto sam se konačno preselila u svoj stan posle 30 godina rada za Kosovo i naciju.

Zašto sam se bavila čitanjem, ne puno proučavanjem već čitanjem sa puno pažnje... da bih mogla da razumem malo više duhovni svet svog oca, ali i svih ostalih Albanaca, ne samo onih koji su bili u zatvoru, već i onih koji su nestali, ubijeni i mučeni, odrazi naše nacionalne tragedije, ali u početku je glavni motiv bila sudbina mog oca. Iako bolest uopšte nije predstavljalo problem, imao je... iako je ostao izolovan, imao je vrlo ponosan stav. Ako je odlučio da nas vidi... govorim tokom tih deset godina, jer se posle rehabilitovao, ako bi odlučio da nas dočeka u hodniku ili je došao u dnevnu sobu, imao je jedan, rekla bih, ponos koji je odražavao snagu, i to mi se sviđalo.

Zato, imajući u vidu sve to mučenje i s druge strane njegovo dostojanstveno držanje, i moje proučavanje ili čitanja, rekla bih, aktivno u oblasti psihoanalize, na neki način mi je pomoglo da ostvarim tu životnu želju, da joj ne dozvolim da izbledi, već da je ostvarim. Dakle, uspešno sam završila fakultet elektronike i telekomunikacija. Bila sam dobar student, a čak sam i kasnije kao nastavnica tog predmeta napisala prvu knjigu na albanskom, knjigu "Elektronika" za srednje škole. Ovo je takođe došlo kao patriotski podsticaj, jer kada sam počela da predajem u Prizrenu, u Tehničkoj školi, bilo je vreme demonstracija učenika '81, jer sam ja '80. diplomirala, '81. sam počela da predajem.

I uhapsili su mi neke učenike, dakle to je bilo suočavanje s novom stvarnošću koju smo imali, i te godine u septembru, dajući literaturu na tabli svojim učenicima, odmah sam reagovala zašto su knjige uvek na srpskohrvatskom. Dakle, nisam imala da preporučim knjigu na albanskom, ali takođe i sa Albanijom su odnosi i granica bili zatvoreni, nismo mogli da dobijemo knjige iz Albanije, jer su postojale knjige napisane na albanskom ili prevedene, i to je bio trenutak kada sam odlučila, rekla sam (smeh): "Skloniću jednu od ovih knjiga na ovom jeziku" i nekoliko godina sam radila na toj knjizi, a zatim je objavljena u Zavodu za udžbenike Kosova.

Tako sam izabrala smer elektrotehnike i telekomunikacija i angažovala sam se. Takođe sam otišla da studiram u Velikoj Britaniji na Univerzitetu u Eseksu, magistrirala sam u ovoj oblasti, u digitalnim telekomunikacijama, što je takođe bilo veoma daleko od stvarnosti i nivoa razvoja Kosova. Ali to je bila posvećenost, da bih u budućnosti mogla da doprinesem na polju telekomunikacija na Kosovu. Međutim, moj život se promenio od '88, '89, kada sam se politički angažovala. A zatim sam takođe studirala političke nauke i međunarodne odnose.

[Video je prekinut]

Aurelja Kadriu: Da li ste uspeli da se suočite lično s ocem kao odrasla osoba, ili nakon vašeg čitanja, zašto je došlo do te izolacije, tog udaljenja od porodice?

Edita Tahiri: Kao što sam vam rekla, bio je izolovan dugo nakon zatvora, ponekad kada je došao u dnevnu sobu, slušao je na radiju "Glas Amerike", a zatim ubrzo i na televiziji, jer se moja majka potrudila da kupi televizor kako bi otac mogao imati neku komunikaciju barem putem televizije. I, kada je dolazio da sluša vesti, pitali smo ga zašto je toliko posvećen tim vestima, šta se dešava? O tome je bio otvoreniji, dakle govorio je o politici, o tome šta bi trebalo da se dogodi Albancima, kako će se Zapad angažovati, posebno SAD. I praktično je izrazio neku vrstu odmerenog optimizma da ćemo jednog dana prevazići nacionalne podele, imaćemo moć da ostvarimo nacionalne ideale.

Međutim, zatvarao se kod pitanja o posledicama koje je doživeo u zatvoru. Bilo je nekoliko trenutaka kada samuspela da ga podstaknem da priča, a obično se to dešavalo kada smo išli na letnji odmor. U to vreme glavna destinacija je bio Ulcinj, albanska sredina, i on bi se tamo opustio, imala sam priliku da otvorim ove teme. Naročito kad je išao da pliva, primetila sam jedan ožiljak, udubljenje ovde iza {pokazuje rukom prema leđima} i tu je počela priča, rekla sam mu: "Šta je ovo?" "Ne, ne..." minimizirao je, onda je počeo da priča da mu je tokom mučenja toliko bio povređen {pokazuje leđa} da su morali da ga operišu {pretvara se da nešto ručno šije} da bi se zatvorila rana koja je nastala od šutiranja.

I sećam se u to vreme, ne samo jednog leta, nekoliko letovanja sam iskoristila, gde je pričao o svom poslu, govorio je o pokretu u kome je bio angažovan on i njegov brat od tetke. Koji je bio glavni vođa za područje Prizrena i Kukesa, i koji se do danas vodi kao nestao, nije poznato gde se nalazi. Pričao mi je o angažovanju i posebno u vezi s operacijom dovođenja nekih američkih padobranaca (osmeh) koji su u to vreme imali za cilj da vide situaciju Albanaca preko granice, ali i u Albaniji. Tada je rekao da su uspeli da uspostave radio vezu sa kojom su održavali kontakt između Kosova i Albanije, kako bi formirali vojni otpor za oslobađanje Kosova od Jugoslavije i pridruživanje Albaniji.

Takođe mi je ispričao vrlo zanimljiv slučaj, jedan od njegovih prijatelja koji je sišao s planine da poseti porodicu, tada su ga jugoslovenske tajne službe primetile i otišle kod njega kući da ga uhapsu. On je uvek imao sklonište u jednoj sobi i ušao je u to sklonište i {drži šaku blizu grudi} ubio se, imao je bombu sa sobom. Uvek je pominjao ove situacije. Takođe je spomenuo prijatelje koje je imao u zatvoru, a koji su se takođe dobro držali, posebno prijatelj iz Orahovca, smo mi tada svakog leta išli kod njih dok je otac bio u zatvoru. Razlog je bio taj što su hteli da pomognu majci da preživi, jer su naši prihodi bili vrlo ograničeni. Takođe je govorio o trenucima mučenja, posebno o elektrošokovima, gde je rekao da dve nedelje kasnije više nije bio pri svesti, možda je bio i na lečenju, ali posle dve nedelje mu se vratila svest.

Aurelja Kadriu: Kako se ovo odsustvo odražavalo na majku, morala je sama da vas izdržava?

Edita Tahiri: Mama je bila skroz zauzeta, radila je dva posla. Pre podne je radila u fabrici konfekcije, gde se zaposlila nakon što je otac bio uhapšen, a pošto otac nije izdao svoje prijatelje, svi oni koji su ostali na slobodi su se obavezali da majci nađu posao, a majka je bila primorana da postane krojačica, pročila je kurs i postala krojačica. Tako da je jedan deo radila na poslu, odnosno osam sati, a zatim kod kuće. Bila je u skorz zauzeta da nam obezbedi egzistenciju, ali ono što cenim kod majke je da je bila veoma posvećena našem obrazovanju. Mnogo, dakle, kad se radilo o učenju ona nas uopšte nije ometala s kućnim poslovima.

Govorila je i o svojoj porodici koja je takođe progonjena u Albaniji, svi su tamo bili, šest ujaka i dve tetke. U međuvremenu, moj deda je bio prefekt u Kukesu, i pošto je jedan od ujaka bio angažovan protiv režima Envera Hodže, završio je u doživotnom zatvoru. Iz zatvora je izašao tek kada su se u Albaniji dogodile demokratske promene, i praktično je rekla da su sva njena braća obrazovana i da je želela da se i mi obrazujemo, jer je govorila: “Nacija ne može da ide napred bez obrazovanja”. Nije nas mnogo mučila, ali bilo je trenutaka kada je pričala o snovima ili kada joj je nedostajala porodica, sigurno nije mogla zadržati suze.

Sećam se da je uvek pevala pesme o odlasku u beli svet (osmeh). Dakle, to je moja majka, takođe poznata kao jedna od najmoćnijih žena u Prizrenu. Jer... ne znam koliko znate, ali u to vreme srpsko-jugoslovenski režim nije samo zatvarao patriotske Albance, već je postojala i tendencija da zlostavljaju njihove žene. Dakle, sećam se da je rekla: “Svaki put kad odem u zatvor, držim makaze u torbi”, kao krojačica je imala svoje alate {kao da drži makaze u rukama}. “Makaze držim u torbi, ako neko nešto proba, upotrebiću ih”. I ovo njeno ponašanje vrlo snažnog karaktera, snažnog morala učinilo ju je ikonom u Prizrenu. Dakle, danas, kada su u pitanju moćne žene u Prizrenu, moja majka ulazi u taj red.

Dakle, to je bila prava rezilijentnost, ne samo individualna, već i nacionalna. Ona nam je pričala, ja kao dete se ne sećam, druga braća i sestre verujem da se sećaju, o racijama koje su se dogodile nakon što je otac otišao u zatvor. I pričala mi je da, kada je došla kao nevesta, u miraz je donela albansku zastavu i rekla je: “Morali smo da pronađemo način da ova zastava ne padne u ruke srpske policije”. A onda je pocepala zastavu jer je bila izvezana zlatom, da ga ne bi prepoznali i da ne bi uzeli i izgazili nacionalnu zastavu. U mom odrastanju ima još mnogo životnih priča u vezi s ulogom majke, ali i ulogom oca.

Aurelja Kadriu: Da li ste imali priliku da ga posetite dok je bio u zatvoru?

Edita Tahiri: Da, da, mi... majka je išla svakog meseca u Sremskoj Mitrovici. Išlo je nekoliko žena (osmeh), jer je bilo nekoliko muškaraca patriota koji su bili u zatvoru u to vreme, i sve su se pridružile. Išle su vozom od Prizrena do Beograda, posle se, mislim, autobusom nastavljalo dalje, ne sećam se dobro. I ja sam bila nekoliko puta, i još druga deca, išli smo redom. Nešto što mi je isprišao otac i što ga je mnogo dirnulo je da kada smo se sreli, on me je uzeo u naručje i zagrlio, a ja sam se odmakla {pomera ruke ka sebi} i rekla mu: “Ko si ti? Nisi moj otac!” I onda, on mi je stalno spominjao taj

trenutak, i to ga je pogodilo, bio je jako pogođen nakon što se vratio u ćeliju. Slabo se sećam toga, ali su mi pričali, jer sam tad imala jednu ili dve godine.

Takođe se sećam, kada se vratio, pojavile su se neke vesti, i poslao je pismo da će verovatno biti pušten pre vremena, dakle pre iseka kazne, i tog jutra je moja majka ustala da ide na posao i rekla je svima nama: "Postoji mogućnost da otac danas dođe". I imali smo jedan, mislim sasvim poseban osećaj, spojili su se radost i tuga. Dakle, radost zato što dolazi, tuga zašto je tamo bio, zašto je morao da bude tamo. I sećam se da još nisam krenula u školu i čekala sam u komšiluku, a jedna porodica u komšiluku se stalno brinula o meni, jer je majka bila na poslu, tu sam odrasla, to je bila porodica Nuši, detinjstvo... I tog dana su mi rekli: "Zašto ne dođeš danas?" Majka je išla na posao, a ja sam otišla kod njih, i rekla sam im: "Ne, danas čekam oca". I tako, posle su mi oni pričali o tome, ali i sama se sećam, i sve vreme sam bila napolje dok nije došao... (plače). Ne mogu više jer mi je teško {pije vode}. I nikad nisam pričala... odavno, o ovim stvarima...

Aurelja Kadriu: Da li želite da se malo odmorite?

Edita Tahiri: Neću da pričam o majci, jer će mi biti još teže. Jednom kad smo otišli do granice, završiću s ovim posle, možda se smirim. Otišli smo do granice, mi ovamo {pokazuje prstom na sebe i prekoputa}, onamo su došli njena majka i braća, obe strane granice, a moja majka je razgovarala sa graničarom, njena majka je razgovarala sa graničarom s albanske strane da ih pusti da komuniciraju, kažem vam, jako je teško. Moja baka se nakon toga, kada je otišla kući, paralizovala se, i ceo život je ostala paralizovana. Život je jako interesantan, ne samo moj, ali moj život je zaista bio vrlo specifičan. Ali mnogi Albanci su doživeli ovakve tragedije. Ne želim da preveličavam, ali naša je bila takva.

Aurelja Kadriu: Kakav je bio kontekst, mislim, kako vam je bilo biti student '74, univerzitet je osnovan upravo '74?

Edita Tahiri: Univerzitet u Prištini je bio naše najveće nacionalno dostignuće, jer su sve namere srpsko-jugoslovenskih struktura koje su bile usmerene protiv Albanaca bile protiv Univerziteta u Prištini. Poznate su srpske parole u to vreme da univerzitet ne treba da se da Albancima, jer tada nećemo moći da zaustavimo njihove zahteve da se ujedine s Albanijom, oni će rasti, razvijati se, ojačati. Ali, zaista je univerzitet verovatno početak ili osnova nezavisnosti koju danas imamo, jer bez obrazovane nacije ne bismo mogli da napredujemo.

Kada sam došla u Prištinu, to je bilo vreme kada je Kosovo dobilo federalni status i situacija je bila malo bolja u odnosu na Rankovićev period ili druge periode. Ali za oni koji su generalno hteli da vide, položaj Albanaca nikada nije bio dobar. Stalno smo trpeli zatvaranje, diskriminaciju, nemogućnost da se školujemo u inostranstvu i još mnogo toga. Dakle, to je bilo ono prvo svetlo (osmeh) u dugom tunelu za Albance na ovoj strani granice.

Aurelja Kadriu: Šta, šta možete da nam ispričate u vezi sa studentskim životom, kako vam je bilo, vi ste došli u Prištinu iz Prizrena kao vrlo mlada osoba?

Edita Tahiri: Da, da. Kao prvo, Prizren je jako lep, to je inspirativno civilizovano okruženje sa puno nacionalne kulturne baštine. Tako da, potrebna je velika snaga da napustiš Prizren, to je izazov, nije lako otići. Međutim, Priština je bila centar obrazovanja, studentskog života, i za mene je to bila vrlo dobra novina. Iako sam se razočarala u sebe zbog nisam mogla da odem na studije psihologije u Zagrebu, ipak sam počela da se bavim naukom koju sam izabrala, telekomunikacijama i elektronikom, i da gradim svoje studentsko društvo. Budući da sam osoba koja ne voli tehnologiju, već više ove društvene pravce, napravila sam svoje društvo tako da sam deo dana provodila s kolegama sa fakulteta, ali ostatak vremena sam obično bila u društvu umetnika i slikara.

Tako da, na neki način sam imala dve komponente koje su mi upotpunjavale ono što sam osećala iznutra. Dakle, deo studija koji nije bio lak, posvećeno sam studirala pet godina, u saradnji sa kolegama, rekla bih sa kompletnom posvećenošću koja je potrebna da bi se završilo školovanje. Objasnila sam vam želju i san moje majke da nas vidi sve obrazovane, to je u meni usadilo tu želju da se obazujem. A s druge strana bili su izlasci i zabava (osmeh), sa mojim prijateljima koji su bili umetnici ili slikari, većina njih su bili slikari, vajari. Dakle, bio je to dobar život.

Aurelja Kadriu: Da li ste stanovali u studentskom domu?

Edita Tahiri: Da, stanovala sam u studentskom domu...

Aurelja Kadriu: Da li imate neke uspomene?

Edita Tahiri: ...Većinu vremena.

Aurelja Kadriu: Imate li neku epizodu koje se sećate iz života u studentskom domu?

Edita Tahiri: Prvo što ću da vam kažem, svaki put kad sam počinjala da živim u nekoj sobi u domu, svake godine, nije bilo baš čisto i sama sam krečila. Uzela bih svu opremu, a nisam baš vredna u tom pogledu (smeh). Ali je bilo toliko, sobe su bile prljave i nisam to mogla da podnesem. Dakle, svake godine to mi je bio prvi posao, uzela bih ključeve {kao da otvara ključem} i krečila. Imala sam cimerke, bile su iznenađene, rekla bih im: "Samo oslobodite sobu, ja ću to da uradim", to je bilo to. Drugo, problem vode, nismo mogli da je koristimo svakog dana, a to je bio problem posebno zbog higijene.

Onda ono održavanje reda ili trčanje da se održi red, ko će prvi, ko... Bilo je izazova, bilo je lepo, ali i teško za život. Tu se odvijao jedan život... Domovi u kojima sam živela takođe su imali neke biblioteke, pa sala u koju ste mogli da idete da čitate. Zatim su došle zabave, druženja, stvaranje novih društava. Na primer, u studentskom domu sam upoznala ženu koja mi je prijateljica već 40 godina, iz Tetova.

Tako smo se tamo upoznale i naše prijateljstvo traje sada već četrdeset godina, i to ne samo između mene i nje, već i između moje sestre ili moje porodice i njene porodice. Bila je ćerka poznatog pisca Murata Isakua, Luljeta.

Aurelja Kadriu: Možda možemo da pričamo nešto više o vama, vi ste iz patriotske porodice, mislim da je Priština bila kulturno i etnički mešovita, da li je bilo kontakata između vas i između srpskih kolega, verujem da je bilo, da li je bilo Srba koji su tu studirali?

Edita Tahiri: Verujem da je bilo, ali ne sećam se da smo komunicirali jedni s drugima, ne sećam se, možda... ne mogu da objasnim zašto nismo komunicirali. Ali život na Tehničkom fakultetu bio je vrlo dinamičan, mnogo ispita, mnogo zadataka i uvek ste sretali samo one koje vam je bilo lakše. Dakle, kolege iz grupe, oni sa kojima ste imali priliku da razgovarate o studijama, tako da se ne sećam kontakata i ne mogu da objasnim da li je to bilo pitanje nacionalizma ili zato što je život bio vrlo dinamičan, studentski život, i nije bilo interesovanja za ove stvari.

Aurelja Kadriu: Da li je bilo aktivističkih ćelija u koje ste bili uključeni u bilo kom obliku tokom ovog perioda?

Edita Tahiri: Ne.

Aurelja Kadriu: Bilo je to vreme više...

Edita Tahiri: Bio je to period mojih studija, nisam bila uključena, a kada su bile demonstracije '81. godine, tad sam završila studije, diplomirala sam u decembru 1980. godine. Dakle, nisam pripadala tim eventualnim strukturama.

Aurelja Kadriu: Kako je bilo kada ste se vratili sa studija u Prizren, u smislu političkog konteksta i kako se to odražavalo na vas?

Edita Tahiri: Kada sam se vratila u Prizren, sama sam odlučila da radim u prosveti, a ne u proizvodnji, jer me je moja profesija dovela do industrije i proizvodnje. Više sam volela prosvetu, i čim sam započela u januaru 1981. godine, krenuli su pokreti prema martovskim demonstracijama. Demonstracije su se održale u Prizrenu, kao i u Prištini, postale su najglavniji događaj na Kosovu, a umešale su se i tajne službe Komunističke partije, i neki moji studenti su bili uhapšeni. Tada sam izuzetno oštro reagovala, što su verovatno i prvi počeci mog patriotizma koji se u meni formirao, ali se nije manifestovao. Održano je nekoliko komunističkih sastanaka u kolektivu, održano je i u Tehničkoj školi, i tražili su da se mi nastavnici distanciramo od demonstracija. Ne samo da se nisam distancirala, već sam oštro kritikovala jer su hapsili nevine učenike.

Dakle, tu su započele prve podele, sećam se da se direktor uplašio nakon sastanka, kao da je želeo da razgovara sa mnom da budem mirnija, i na to sam ja reagovala: "Ne samo ja kao profesorka, nego i ti kao direktor treba prvo da zaštitish učenike, a posle dolazimo mi" ali, rekla sam mu: "Ovde se mi... naši putevi razdvajaju. Ja imam drugu orijentaciju, drugu istoriju i drugačije opredeljenje, ali pazi i ti, jer možeš biti na pogrešnoj strani istorije", sećam se ovog razgovora. Šta sam uradila za te učenike, pošto su ih držali u zatvoru dva meseca, ljude su hapsili u to vreme zbog dva inicijala "RK" "Republika Kosovo", ja sam se angažovala da kad se vrate maturiraju zajedno sa prijateljima iz generacije, i stvorila sam sve mogućnosti, ubedila svoje kolege nastavnike da im obezbede privatne ispite.

Drugi deo

Edita Tahiri: I tako je to realizovano, pa kad su se studenti vratili iz zatvora, svi učitelji su bili solidarni i tako da su uspeli da diplomiraju zajedno sa generacijom. Ovo nije bilo rešenje samo za njih kao pojedince, po mom mišljenju to je bilo i ohrabrenje za sve generacije da se ne plaše zatvora ili raznih drugih problema, jer je to bila naša sudbina. I što je jača nova generacija, to je bolje za budućnost. Dakle, tokom cele škole bila je tema između učenika i nastavnika kako sam uspela da im omogućim da diplomiraju zajedno sa drugima.

Aurelja Kadriu: Do koje godine ste radili u prosveti?

Edita Tahiri: Radila sam od 1981. godine, do 1989. godine. U međuvremenu '87. sam počela da radim u banci kao direktor elektroničkog centra, ali sam istovremeno nastavila da predajem. Posvećenost nastavničkoj profesiji pružila mi je puno zadovoljstva i inspiracije, jer sam se bavila novom generacijom i imala sam priliku da prenesem znanje iz oblasti koje sam predavala, ali s druge strane kada ste u nastavnom procesu, vi imate priliku da utičete na formiranje ličnosti nove generacije. Takođe, to mi je bilo prilika da sa njima podelim one aspekte ličnosti, važnosti, karaktera i principa, tako da sutra budu vitalni i pozitivni deo društva.

Mislim da je to bila prilika posebno za učenike koji dolaze iz sela, da imaju priliku da se suoče sa školom i civilizovanim okruženjem, da se suoče sa izazovom u pogledu napretka. I za njih sam se više brinula kako bih... da njihov životni put bude normalniji, jer su u to vreme razlike između sela i grada bile veoma velike. Danas praktično zbog različitih transformacija nema mnogo razlika, ali u to vreme su se zaista oni koji su dolazili iz sela osećali inferiorno, i zato sam ih podsticala da ne osećaju tu razliku. S druge strane, objašnjenja koja su morala da se daju u vezi sa okolnostima demonstracija ili zašto je do njih došlo, zašto bi to trebalo da se uradi, koji su nacionalni problemi...

O tome sam razgovarala s njima, ali ne tokom nastave, već za vreme odmora ili tokom vremena kada su učestvovali u demonstracijama i vratili se da pokažu sa ponosom da su tamo bili, i nastavili smo sa tim debatima. Ali, posebno kada su studenti uhapšeni, to je tada postalo dominantna tema. Među

studentima sam imala i Naita Hasanija, koji je u to vreme bio uhapšen, 1983. godine, kada sam bila na master studijama u Britaniji. Iz škole se sećam nekih stvari ili nekih promena koje sam baš ja donela u tu školu. Prvo, tehničke škole, ne samo u Prizrenu, već gotovo na celom Kosovu su bile škole koje su bile zaostale. Obično je koncentracija kvaliteta i nastavnika i učenika bila u gimnaziji. A kad sam otišla i zatekla tu situaciju, da kažem, haotičnu, bez discipline, bez poštovanja, bilo je i učenika sa osobinama, to jest neke vrste adolescentskog kriminala i drugo.

Pokušala sam to da promenim i uspela sam da budem prilično stroga, trudila sam se da svima razjasnim tu definiciju, dakle zašto je tu kao student ili kao nastavnik. Zašto nam je potrebno poštovanje, zašto nam je potrebna saradnja? Takođe, promene koje sam načinila su povezane sa tim da sam našla laboratorije u tehničkim školama, ali neiskorišćene, tu su bili svi alati ali nisu korišćeni, a elektronski predmeti zahtevaju i praktičnu nastavu. Tako sam revitalizovala te laboratorije, pa čak i koristila pomoć učenika, neki od njih su započeli profesionalni angažman kroz razne tehničke službe, a takođe su se obavezali da će doneti nedostajuće delove, elektronske delove, tako da su se vežbe kompletirale kada smo ih radili kako bi ilustrovali teoriju.

I praktično odmah sam primenila metodologiju teorijske nastave i praktičnog rada kroz realizaciju koja je stvorila veoma zanimljiv dodatak i dala dinamiku procesu učenja, pa je čak i sticanje znanja postalo brže. Zato što su imali priliku da iskuse praktičnu stranu, jer je nauka o elektronici ponekad apstraktna, svi smo mi korisnici informacione tehnologije i elektronskih uređaja, ali šta se dešava iznutra malo ko zna osim onih koji su profesionalci. Dakle, oni su takođe bili oličeni u unutrašnjim procesima poluprovodnika i drugih elemenata koji čine osnovu elektronike.

Aurelja Kadriu: Mislim da ste mi rekli da ste '83. godine otišli za master studije, kako se to dogodilo, koje su bile okolnosti zbog kojih ste odlučili da odete za master?

Edita Tahiri: Zapravo, nakon što sam počela da studiram na... izvinjavam se, nakon što sam počela da radim u Tehničkoj školi, mislila sam da nastavim master studije, i 1981. sam se angažovala da odem u Zagreb, imala sam priliku da se prijavim i prijavila sam se. Počela sam da držim predavanja jednom mesečno. U međuvremenu je održan konkurs za stipendije britanskog fonda koje su dodeljivane ovde u Prištini, i ja sam konkurisala kako bih napustila Zagreb i nastavila dalje u Eseksu, u gradu Kolčester, blizu Londona. Osvojila sam ovu poslednju britansku stipendiju, izabrala sam smer na koji ću ići da studiram, i tamo mi je pomogao mentor diplomskog rada, profesor Naim Bejtulahu, konsultovala sam se s njim o temi i smeru.

Tako da je konačna odluka pala na digitalne komunikacije ili digitalno emitovanje. Veoma napredan nivo tehnološkog razvoja za to vreme, ali sa vizijom i u očekivanju da će se Kosovo razviti. Danas imamo digitalne aplikacije, ali to je bio tek početak polja digitalizacije. Ostala sam godinu dana, bio je neki master, koji nije bio *master degree* [magistratura]. Dao mi je puno iskustva, s iskusnim nastavnicima, s kolegama iz celog sveta. Takođe sam naučila mnogo više engleskog jer sam engleski

znala iz škole i iz svojih interesovanja, tamo sam dobila i dodatne časove engleskog. Čak i sa profesorom s kojim sam stvorila prijateljstvo, koji je bio izuzetno sposoban posebno za strane studente, i pružio mi priliku da napredujem i uspešno položim jezičke ispite.

Aurelja Kadriu: Tada ste se preselili u Britaniju, zar ne?

Edita Tahiri: Da, živela sam u Britaniji dva semestra, to jest jednu kalendarsku godinu. U gradu u kojem je Univerzitet Eseks, većinu vremena sam bila u Kolčesteru, ali sam vikende provodila u Londonu sa prijateljima koje sam srela u slučajnim okolnostima. Imala sam kontakte i sa nekim Albancima koji su tamo živeli. Tako da je tokom vikenda bilo druženja, opuštanja i posete Londonu. Dok sam tokom nedelje redovno bila u kancelariji, bila sam kao student, ali i kao istraživač. Naročito sam imala kontakte sa studentima iz Japana, koji su u to vreme bili deo univerzitetskog tima za formiranje faksa... {okreće se prema kameri} kako se zove ona mašina? Koje su slale faksove, ali kako da kažem na albanskom?

Donjeta Berisha: Printer?

Edita Tahiri: Ne, ne {pomera ruku horizontalno} one što... pre nije bilo email-ova, sa faksom, sa papirom...

Aurelja Kadriu: Ne znam kako se zove...

Edita Tahiri: Ali znate na šta mislim {pomera ruku horizontalno} slala je preko papira, papir.

Aurelja Kadriu: Da, da.

Edita Tahiri: Nije bitno, {obraća se kameri} ti iseci {kao da drži makaze} jer sam ti pokvarila.

Aurelja Kadriu: Možeš nastaviti rečenicu.

Edita Tahiri: Da, u to vreme su radili i dok sam bila tamo otkriven je faks, bila je to velika radost za ceo univerzitet (osmeh), ali i za mene jer sam videla da nešto novo dolazi, i vremenom je svako od nas to koristio. Sada se uopšte ne koristi, ali faks je jedno vreme bio glavna mašina za brzu vest ili prepisku. Moj mentor tokom tih studija je bio jedan od najpoznatijih profesora telekomunikacionih nauka i njegova uputstva su mi mnogo bile od koristi, u kom pravcu treba da produbim svoje znanje iz digitalnog emitovanja. Cenim to što je pružio toliko podršku u tom procesu.

Aurelja Kadriu: Kako vam je bilo u to vreme, nije toliko puno ljudi sa Kosova putovalo u evropske zemlje, možete li nam reći nešto o tom delu, za porodicu, ali i za vas, kako je bilo kad devojkica sa Kosova u to vreme ode u Britaniju?

Edita Tahiri: Zanimljivo pitanje, ali porodicu sam spremila mnogo ranije. U vreme dok sam bila u srednjoj školi, postojali su neki programi za odlazak učenika u Ameriku na godinu dana, postojali su neki programi razmene, i toliko sam molila oca da mi dozvoli jer je majka pristala, nije mi dozvolio (osmeh). Mislio je da sam premlada da bih se suočila sa naprednim zapadnjačkim društvom, tada je postojao niz opasnosti koje je predviđao u raznim oblicima, i drugo. I sprečio me je što se toga tiče, pa kad je došlo vreme da pođem posle studija, ove su barijere pale, jer me je jednom sprečio, a sada su moje barijere pale.

I sećam se da sam majci rekla: “Gledaj, ako odem i svidi mi se, možda ostanem”, a ona je, budući da je živela sa tom čežnjom razdvojenosti sa porodicom, rekla: “Ako nađeš bolje, pozovi i mene” (osmeh). Bila je u pravu, jer je znala šta je čežnja, a ja nisam znala. Tek sam započela život u inostranstvu i [videla sam] koja je snaga čežnje ili povezanosti sa zemljom, ljudima, porodicom, nacijom, i nisam imala dilemu na kraju te godine studija, uopšte nisam imala dilemu da li da ostanem ili da se vratim, odmah sam se vratila. Međutim, odlazak u inostranstvo je iskustvo koje vas izaziva sa stvarima koje niste imali u prethodnom okruženju. Širi vam viziju, sigurno da ima i poteškoća, jer morate imati priliku da komunicirate o kompatibilnosti u okruhu u kojem živite.

Sve su ovo dodaci koje sam cenila. S druge strane, bilo je vrlo zanimljivo kad sam se upoznavala sa profesorima ili studentima u Eseksu, rekla sam im da sam jugoslovenska Albanaka. U to vreme većina mi je govorila: “Ali nema Albanaca u Jugoslaviji”. To je bio prvi put da sam se suočila sa spoljnom perspektivom prema nama {pokazuje rukom prema sebi}. Albanci koji su nepravедno ostali u bivšoj Jugoslaviji, iako smo bili treći najveći narod u bivšoj Jugoslaviji, a svet uopšte nije znao da postoje Albanci, drugim rečima, svet nije znao da je albanska nacija podeljena a polovina je ostala pod stranom dominacijom. Dakle, bez ikakvih priprema ili plana da lobiram za naciju, samo sam se mnogo namučila što nisu znali ko smo i sve vreme sam to onda naglašavala. To je možda bilo iznenađenje, možda čak i upoznavanje sa tim gde je Kosovo ili gde su Albanci u odnosu na svet, u odnosu na međunarodne odnose.

Aurelja Kadriu: Ranije ste spomenuli da je ‘88, ‘89. godine došlo do preokreta u vašem angažovanju, možda sad možemo da prođemo kroz taj period, recite nam nešto više o tome šta se u to vreme tačno dogodilo da je došlo do preokreta?

Edita Tahiri: U stvari, preokret u meni se dogodio zbog prekretnice koja se dešavala na Kosovu i koja je imala negativan pravac i štetu na Kosovu. U vreme kada je Srbija zajedno sa nekim jugoslovenskim strukturama pripremala kampanju za okupaciju Kosova, započeo je proces nasilne promene Ustava bivše Jugoslavije kako bi Kosovo izgubilo svoj savezni status i na taj način se inkorporiralo u Srbiju. Ovo je bio period ustavnih promena štetnih za nas, i Komunistička partija se obavezala da se u to vreme konsultuje sa kolektivima, bilo kojom radnom organizacijom.

Tada su počeli prvi glasovi intelektualaca u Prištini, elite u Prištini, onih koji su bili protiv promena i kojih je bilo malo, ali bile su elitne ličnosti, koji su davali svoja mišljenja u medijima. Sećam se da je list *"Fjala"* bio jedan od glavnih izvora za održavanje rasprava i davanje uputstava o tome koliko su te ustavne promene pogrešne. U to vreme je moj otac umro, tako da je to bilo '88-'89, preminuo je 1987. Inače, da je bio živ, mnogo bi mi više pomogao da shvatim šta se dešavalo, jer ja nisam bila politizovana. Dakle, dok su se događale ove promene, bila sam u Banci Kosova u Prizrenu i počela sam, rekla bih neplanirano, dobrovoljno, angažovala sam se da razgovaram sa kolegama o tome šta se dešava.

Kao prvo, bila sam direktorka i imala sam svoj tim, ali onda sam počela da razgovaram unutar organizacije u smislu da su ove promene štetne, da će pogoršati položaj Kosova i Albanaca i da ćemo zajedno raditi u banci, da kad dođe do zvanične rasprave, da to odbijemo. Tokom ovog rada bilo je zanimljivo jer se kancelarija pretvorila u biblioteku, jer su izlazile novine, posebno list *"Fjala"* (osmeh) i svi smo čitali šta su govorili intelektualci u Prištini, svet nije mnogo pričao o tom pitanju u to vreme. Neki prijatelji koje sam imala u banci i, dakle, ja, stvorili smo grupu poverenja i patriotizma, uspeli smo da ubedimo sve Albance (osmeh) koji su radili u Prizrenskoj banci Kosova, u to vreme se zvala *"Bankos"*, da kada dođe rasprava koju je Komunistička partija organizovala, da se suprotstavimo ustavnim promenama.

I zaista, to je bio i moj prvi politički rad, ali takođe uspešan, jer je banka bila poznata po svojim nepolitizovanim zaposlenima, uz snažno prisustvo Srba na rukovodećim pozicijama, ali u banci smo uspeli da dođemo do zaključaka da je *"Bankos"* Prizrena protiv ustavnih promena koje je Srbija predvidela. Tu praktično započinje moj prvi angažman, jer se po celom gradu pričalo o tome koja organizacija odgovara na promene. Dakle, mi smo na neki način skoro prva organizacija koja je rekla ne. Podstakli smo mnoge druge da kažu ne ustavnim promenama. Naravno, ovo nije bilo bez posledica, jer sam tada imala različite pritiske, direktorka nije bila Albanka, dolazile su komunističke ličnosti, zašto? kako? Bilo je pritiska. Ali, izdržala sam pritisak jer sam to učinila sa punim uverenjem da ustavne promene nanose štetu Albancima i Kosovu.

Onda je počelo organizovanje sindikata i to je bio jedan oblik dok se nije formirao DSK, i ja sam se odmah uključila, osnovala sam nezavisni sindikat zaposlenih u Bankosu. Čak smo bili tako dobro organizovani da su neke kolege iz oblasti javnih komunikacija davale izjave i čak ih slali na Radio Zagreb, koji je bio radio, kad je Srbija zatvarala medijske institucije, javna komunikacija bila je moguća jedino preko Radio Zagreba. Sećam se nekih naših izjava (osmeh) koje sam potpisala, izašle su protiv okupacije, protiv ugnjetavanja, i protiv drugih tendencija. I pored ove dve akcije, već sam ušla u proces formiranja Demokratske lige u Prizrenu, zajedno s nekim drugim kolegama. Neke od njih sam poznavala zbog porodičnog patriotizma, obaveštavala sam druge tokom procesa, i brzo smo formirali Demokratski savez Kosova, sve dok se nije u decembru formirao u Prištini, a u proleće '90. u Prizrenu.

Za formiranje Demokratskog saveza takođe smo kao žene činile akcije koje su zaista bile vrlo moćne. Prvo smo organizovali veliko okupljanje žena u sportskoj dvorani u Prizrenu, mogu reći možda pet hiljada žena, i izašla sam kao vođa. Nije bilo vođstva, ali mi smo spontano izašle, a ja sam izašla i pokrenula taj proces. Izašla sam i vodila taj skup koji je trajao dva sata, a naše odluke, odnosno napuštanje komunističkog sistema, pristupanje Demokratskom savezu, suprotstavljanje okupaciji, posvećenost slobodi i nezavisnosti, hrabro su artikulisale žene. I ovo je stvorilo još jaču osnovu da smo kasnije, ne samo u vođstvu DSK, imali pola muškaraca i pola žena, već verujem da su sve ove obaveze dale mnogo veći podsticaj onome što se dogodilo, naime narodnom pokretu za nezavisnost Kosova predvođeno Demokratskim savezom Kosova.

1991. godine Demokratski savez je organizovao prve izbore i na tim izborima stekla sam poverenje da postanem član Generalnog saveta, a istovremeno i član predsedništva Demokratskog saveza Kosova, to je bilo u maju 1991. godine, a u oktobru sam imenovana za ministra spoljnih poslova Republike Kosovo. Tada je u rukovodstvu DSK bilo malo onih koji su govorili engleski, a međunarodna komunikacija, pod jedan, zahteva jezik. Dakle, obrazovanje na zapadu, patriotska i porodična osnova i moja posvećenost da budem deo ovih procesa učinili su me jednim od glavnih lidera DSK, i bila sam na mestu ministra spoljnih poslova deset godina.

Međutim, ako me pitate koji je to emotivni trenutak u kome nisam imala drugog izbora nego da pomognem da bi umirila dušu, bilo je to ubistvo neke dece u dvorištu osnovne škole u Žuru. Ovo je verovatno bio početak, januar ili februar 1990. U to vreme nisam radila, jer smo bili otpušteni, ali moji kontakti za formiranje DLK učinili su da svi mi osnivači posetimo porodice. Išli smo i u školu i slušali priče, to je bio presudan trenutak za moj život da od tog trenutka uložim maksimalan napor da se zaustavi ugnjetavanje, ubistva, mučenje Albanaca, i konačno stignemo tamo gde nam je mesto i da budemo slobodni, da imamo nezavisnu državu i stvorimo demokratiju koja će služiti svima.

Aurelja Kadriu: Kako je došlo do otpuštanja Albanaca '90 -ih u Prizrenu?

Edita Tahiri: Kao i na celom Kosovu, rešenost da se ustavnim promenama kaže ne, iako je tadašnji komunistički parlament na Kosovu bio prisiljen da kaže ne. Ali javna rasprava donela je veliko "NE" ustavnim promenama, i ova rasprava i ovo opredeljenje stvorili su proces, pokret koji je kasnije rezultirao formiranjem Demokratskog saveza Kosova kao prvog pokreta u procesima bivše Jugoslavije, koji nije bio samo demokratski, već i nacionalni u pogledu obaveza za budućnost Albanaca i Kosova. I praktično je ovo bio proces koji je doveo do dolaska mnogih intelektualaca u procese koji će unaprediti našu budućnost.

Aurelja Kadriu: Kako je biti ministarka deset godina?

Edita Tahiri: Kao prvo, Kosovo je bilo okupirano, bila je zaista veoma teška situacija, jer je Srbija, sa svim mehanizmima ne samo vojnih snaga, već i policije, paravojnih, tajnih službi, pokušala da suzbije

pokret za nezavisnost, da uhapsi, ubije, zaplaši, kako bi se mi povukli. To je bila izuzetno teška situacija. Posebno se sećam masovnih demonstracija u to vreme, uključujući proteste rudara i druge. U tim protestima bilo je mnogo ugnjetavanja Albanaca, to je bio odlučujući trenutak za mene, za moje angažovanje, kada su građani počeli da budu umorni od ubistava, povreda i ugnjetavanja, protestovali, ali bi potom seli kako bi amortizirali napad srpskih snaga.

Bilo mi je jako teško da vidim naciju na kolenima, plašila sam se da ćemo se potčiniti {saginje se}, i ovo je dodatno ojačalo moju odlučnost da budem tamo gde je moguće pomoći naciji i oslobođenju. Dakle, ove okolnosti i političko opredeljenje, kada vas okupator najviše ugrožava, dve su komponente koje su mi ušle u dušu i um. Tako da sam imala puno volje, puno inspiracije, puno bola, ali nisam se usudila da podlegnem emocijama jer bi me to ometalo na poslu. Zbog toga sam sebi dala zadatak da radim, jer mi nismo mogli da zaštitimo sto posto Albanaca od ubistava srpskog okupatora.

Ali uradili smo ono što nam je bilo moguće, dakle, Demokratski savez Kosova je odredio strateške pravce. Prvo je bilo stvaranje državnih institucija na Kosovu čak i u uslovima okupacije, drugi strateški pravac je bila internacionalizacija kosovskog i albanskog pitanja kako bi svet prepoznao tragediju koja se događa na Kosovu i podržao nas (u borbi) za nezavisnost i samoopredeljenje, a s druge strane, postojala je stalna posvećenost razgovorima sa građanima putem sastanaka, mitinga, sastanaka u ime podizanja morala, otpora i u ime otpora i sprečavanju okupatora da nađe saradnike među Albancima. I mogu vam reći da smo deset godina uspešno održavali jedinstvo i homogenost ljudi. Dakle, za zajednički cilj koji je bio {broji na prste} nezavisnost Kosova, zajednički cilj ispravljanja nacionalne nepravde prema Albancima, i zajednički cilj da nema povratka i da ćemo uspeti, uprkos Miloševiću i terorističkom režimu. I svih ovih deset godina angažovala sam se oko toga.

Za mene je glavna obaveza bila da putujem svetom kako bih internacionalizovala pitanje Kosova, objasnila razloge, uzroke rata na Kosovu, raspravila zašto Kosovo i njegov narod zaslužuju nezavisnu državu na osnovu političkih, pravno-ustavnih argumenata, etničkih i istorijskih argumenata. Jer su svi ovi argumenti bili na našoj strani {pokazuje prema sebi}. Kao prvo, bili smo podeljena nacija, protiv naše volje smo ostali preko granice, drugo, bili smo starosedeooci, Albanci i Grci su starosedeooci na Balkanu, drugi su došljaci. Dakle, ovo je naša zemlja i na ovoj zemlji smo uspeli da ostanemo većina uprkos mnogim deportacijama koje su se dogodile Albancima. Tokom dvadesetog veka bilo je četiri, pet glavnih talasa deportacija, odnosno deportacija uglavnom u Tursku, kako bi se ova albanska mesta očistila od Albanaca.

Dakle, ovo su bili istorijski argumenti za objašnjenje, zatim je bio pravno-ustavni argument da je prvo Kosovo bilo federalna jedinica, bivša Jugoslavija se raspala i kao savezna jedinica imamo pravo na samoopredeljenje i sukcesiju, jer smo mi bili poput sedam drugih federalnih jedinica koje su imale veto u bivšem jugoslovenskom predsedništvu. Dakle, uz dobro analizirani ustav, naše pravo je proisteklo iz Ustava. Takođe, argumenti su bili politički, vezani za političku volju naroda za nezavisnost Kosova, odnosno deklaraciju od 2. jula 1990, kojom smo proglasili nezavisnost Kosova, zatim je održan

referendum za nezavisnost Kosova u septembru 1991. Zatim su usledili izbori, prvi višparlamentarni, sve je to predstavljalo naše političke argumente da je nezavisnost Kosova rezultat volje većinskog albanskog naroda na Kosovu koji broji dva miliona i da legitimitet proizilazi iz ovih argumenata.

Takođe smo objasnili da je raspad bivše Jugoslavije bio neophodan, došlo je kao rezultat velikih promena u Evropi, pada komunizma, Berlinskog zida i otvaranja perspektive demokratije i samoopredeljenja potlačenih naroda. Dakle, nisu samo domaće, već i međunarodne okolnosti, stvorile prilike za našu raspravu. Naravno, pokušala sam da ispravim argumente koje sam iznela tokom ovih deset godina okupacije, argumente koji su razumljivi međunarodnoj zajednici, bez preterivanja, jer je na našoj strani bilo mnogo argumenata. Nije bilo potrebe za preterivanjem i trudila sam se da budem precizna u davanju elaboracija i poruka kako bih ojačala sliku da mi Albanci tražimo državu, ali takođe imamo kapacitet da pravimo državu.

U početku nisam imala iskustva, ali to je bio taj sistem rada ili *learning by doing* [učenje kroz rad]. Tako sam praktično savladala posao diplomatije i međunarodnih odnosa. Naravno da sam u to vreme pokušala puno da čitam kako ne bih odražavala početnu poziciju. Nije bilo lako, moje studije u Britaniji, međunarodne komunikacije, engleski jezik su mi puno pomogle. Ali, i više od toga, uvek sam bila ozbiljna u bilo kom poslu koji sam radila, čak i dok sam studirala u Prištini, i kada sam predavala, čak i kad sam pisala udžbenik. Dakle, imam tu neku odlučnost da posao koji želim obavljam kvalitetno i ozbiljno, a posebno kada treba da pomognem oslobođenju nacije. Imala sam mnogo više inspiracije {steže pesnicu}, mnogo više motivacije da to učinim najbolje što mogu.

Aurelja Kadriu: Da li ste bili deo organizacije paralelnog sistema na Kosovu?

Edita Tahiri: Da, sve je to bilo delo Demokratskog saveza Kosova kao pokreta za nezavisnost, tako da smo bili u rukovodstvu pokreta, pa smo celu arhitekturu paralelnog školskog sistema uradili mi. Kao rukovodstvo, ali i ogranci DSK na Kosovu i u dijaspori. Međutim, posebno sam ja ta koja je izradila arhitekturu Ministarstva spoljnih poslova Kosova i strateške orijentacije. Naše strateška spoljnopolitička orijentacija bila je zapadna, i mi smo imali za cilj da ubedimo Sjedinjene Američke Države i zapadnoevropske zemlje da nas podrže. Dakle, tu viziju spoljne politike zajedno sa jednom arhitekturom, kad kažem sa arhitekturom, nismo imali ministarstvo kao u normalnim uslovima, ali sam izgradila timove.

Na primer, oko sebe sam kao ministarka imala tim savetnika koji su dolazili iz svih važnih oblasti, politike, istorije, demografije, zatim iz međunarodnih odnosa, kako bi imali saradnike u procesu razvoja diplomatije. Takođe, u vreme izbora 1992. godine pojavio se prvi demokratski parlament na okupiranom Kosovu, parlamentarni Spoljnopolitički odbor, koji je tada bio izabran. Parlament nije uspeo da se konstituiše zbog opstrukcija srpskog okupatora, ali su odbori konstituisani i odbori su bile sastavljeni od više partija, jer je pored DSK u to vreme bilo još nekoliko partija kao što su Seljačka

stranka, Demokratska, Hrišćansko-demokratska. Dakle, postali su deo odbora, a bili su i deo diplomatije.

Tada sam izgradila profesionalne grupe iz oblasti politike, ekonomije, bezbednosti, međunarodnih odnosa, pravno-ustavnog polja, koje su stoga pomogle u pripremama na našim diplomatskim platformama. Kasnije 1995. godine osnovala sam Centar za međunarodne studije Kosova u okviru Demokratskog saveza, gde je bilo angažovano nekoliko stručnjaka, analitičara koji su radili svoj posao na analizi međunarodnog razvoja i unapređenju položaja Kosova u međunarodnim odnosima. Te analize su bile veoma dragocene da bi se videlo kako raste dijagram podrške u svetu, posebno zapadnih partnera ka nezavisnosti i opredeljenja da zaustave rat i konačno učine Kosovo slobodnim i nezavisnim. Dakle, ova arhitektura je ono što sam ja dizajnirala i dizajnirala sam gledajući okolnosti. Inače, bilo bi lako napraviti Ministarstvo spoljnih poslova da su uslovi bili normalni, jer postoje primeri, postoje iskustva, ali ovo je bilo nešto autentično, originalno što je odgovaralo mogućnostima koje smo imali.

Takođe, Demokratski savez Kosova mao je svoje ogranke širom sveta, a ovi ogranci su takođe služili kao centri ili diplomatske misije. Dakle, oni su se ponašali poput naših ambasada u zajedničkim naporima da internacionalizuju pitanje Kosova. Ono što je važno reći je da kada sam započela prve sastanke, u oktobru 1991. godine, čim sam stupila na dužnost, suočila sam se sa vrlo nepovoljnom realnošću za Kosovo. Većina diplomata koje sam upoznala uopšte nisu znali gde se nalazi Kosovo. Ali dogodilo se to jednom u međunarodnoj kancelariji, ja pričam ali sagovornik ni sam ne zna gde je, ali srećom imao je globus {rukama opisuje globus} u kancelariji i morala sam da se približim globusu (osmeh) i da mu pokažem {pretvara se da nešto dodiruje kažiprstom} “Evo ovde je Kosovo”. A zatim da objasnim širi kontekst, da je Kosovo samo deo nerešenog albanskog pitanja. I tada sam obično govorila o albanskom pitanju, pitanju albanske nacije, nasilnim i tragičnim podelama i objasnila sam da je Kosovo samo jedna komponenta nerešenog albanskog problema. Dakle, ovo su počeci.

Često kažem: “Kada sam započela diplomatiju, Kosovo je bilo jedna *terra incognita* [lat.: nepoznata zemlja] za svet”. Zemlja potpuno nepoznata svetu, a da ne pominjemo da su i Albanci nepoznati jer je i Albanija bila u Enverovom² izolovanom sistemu, bili smo suzbijeni, nismo imali mogućnost da se naš glas čuje u svetu. I deset godina Kosovo je uspelo ne samo da stvori savez sa Sjedinjenim Američkim Državama, i to je zasluga Demokratskog saveza Kosova, ali i nas koji smo se direktno bavili diplomatijom, kao što sam ja, predsednik Rugova, profesor Fehmi Agani, Bukoši i drugi. Naravno, naša diplomatija se još više razvila tokom rata na Kosovu, jer je pojava Oslobođilačke vojske Kosova ojačala našu borbu za nezavisnost i dala dodatni nivo internacionalizaciji kosovskog pitanja.

² Enver Hodža (alb. Enver Hoxha; 16. oktobra 1906 - 11. aprila 1985) bio je vrhovni vođa Narodne republike Albanije od kraja Drugog svetskog rata do svoje smrti 1985. godine, kao Prvi sekretar Komunističke albanske partije rada.

Aurelja Kadriu: Dakle, ove diplomate koje ste upoznali na početku diplomatske karijere, da li su oni bili opterećeni jugoslovenskom propagandom ili jednostavno nisu uopšte znali šta se dešava?

Edita Tahiri: U stvari, da bih dala odgovor, samo želim da naglasim da je bivša Jugoslavija bila multietnička država, ali ovu zemlju su vodili Srbi. Bilo je učešća i iz drugih saveznih jedinica, ali rekla bih da su svu glavnu moć u diplomatiji, finansijama i vojsci imali Srbi i oni srpski nacionalisti koji su, posebno prema Albancima, imali neprijateljske pozicije i sa različitim scenarijima, posebno o deportaciji Albanaca gde su bili uključeni srpski akademici kao što su Vasa Čubrilović ili Ilija Garašanin i drugi. Plus, crkva je bila veoma orijentisana protiv Albanaca, Srpska pravoslavna crkva. Dakle, to je bio kontekst.

Dok su Srbi vodili srpsku diplomatiju širom sveta, uspeali su da uvere svet u negativnu sliku o Albancima. Dakle, propaganda je bila užasna i kada sam kao žena izašla na diplomatsku scenu, to je bio jedan od glavnih izazova. S obzirom na to da su se zasitili srpske propagande, sigurno je bilo iznenađenje da obrazovana žena koja govori engleski jezik (osmeh) predstavlja Kosovo i Albance. Često su me pitali da li živim na Kosovu ili ne. Jer su mislili da mogu da budem Albanka iz dijaspe i da predstavljam Kosovo. Dakle, prva probijanja međunarodnih predrasuda dogodile su se posebno zbog činjenice da sam bila žena (osmeh), koja je osporavala sliku koju je Srbija naslikala da su Albanci zaostali, necivilizovani, da su takvi i ovakvi. U međuvremenu, mi Albanci i Grci smo drevni narodi ovog poluostrva Evrope.

Ali u međunarodnim odnosima se grade čak i lažne stvarnosti, zavisno od toga ko u političko-diplomatskim planovima ima moć u njihovim rukama. Dakle, započeta je promena koja se kasnije razvila, i ojačala, ojačala međunarodne odnose. Želela bih da naglasim da su Sjedinjene Američke Države bile prva i najvažnija država koja se odmah zainteresovala za situaciju na Kosovu, kršenje prava Albanaca, masovno kršenje prava Albanaca. Razne delegacije su došle da posmatraju šta se dešava, dubinu državnog terora i politike etničkog čišćenja koje je Srbija započela na Kosovu.

Često kažem da su rat na Kosovu i okupacija Srbije imali tri najozbiljnije komponente svakog rata. Dakle, došlo je do genocidnog rata, rata etničkog čišćenja i aparthejda. Sve zajedno {spaja prste} kombinovano kako bi istrebili Albance sa Kosova, zašto? Jer su albanske zemlje na Kosovu bile bogate, i danas su bogate zbog podzemnih resursa, i ove hegemonističke i kolonijalističke ambicije imale su u pozadini da Srbija preuzme ekonomsku imovinu na Kosovu. Ali nije im isapalo onako kako su mislili, jer, kao što rekoh, stvorili smo snažno savezništvo sa Sjedinjenim Američkim Državama i strateški uspostavili kontakte i produbili odnose sa zapadnim zemljama kao što je Nemačka, koja je čak i tokom Drugog svetskog rata bila na strani Albanaca. Onda Britanija, Francuska, Austrija, Italija i druge da ne pominjem. Svi su bili uključeni u proces podrške našoj državi, ali ne tako lako kao proces.

Treći deo

Edita Tahiri: Važno je naglasiti da je u počecima diplomatije i internacionalizacije kosovskog pitanja svetsko razumevanje Kosova bilo veoma nepovoljno za nas. Zato što je Srbija u vreme bivše Jugoslavije imala mnogo napredniju diplomatiju. Prvi stavovi međunarodne zajednice o Kosovu bili su da se Kosovo smatra pitanjem ljudskih prava. Dakle, sukob na Kosovu kao pitanje ljudskih prava. Kosovo se tretiralo kao unutrašnja stvar Srbije i retko ili gotovo niko nije znao da Kosovo nije samo autonomija u okviru Srbije, već da ima savezni status u bivšoj Jugoslaviji sa svim ovlašćenjima, kao i sve republike.

U diplomatskom angažovanju, moja borba, ali i svi mi koji smo se bavili diplomatijom, prvo su trebali da suzbiju misao da je Kosovo pitanje ljudskih prava, a argument koji sam koristila bio je da je pitanje ljudskih prava na Kosovu posledica, dok je uzrok kršenje nacionalnih prava albanskog naroda. I bez rešavanja pitanja Kosova, bez rešavanja nacionalnog pitanja u vezi ljudskih prava, ovaj problem se ne može rešiti. Drugo, stav da je Kosovo unutrašnje pitanje Srbije takođe je imao za cilj da se neprestano menja, objašnjavajući da je Kosovo bilo deo bivše Jugoslavije, da ova država više ne postoji i da su sve savezne jedinice po Ustavu i volji naroda imale pravo da postanu nezavisne države.

Ovaj, ovaj proces promene međunarodnih stavova oduzeo je mnogo energije, puno obaveza, puno učešća na bilateralnim sastancima u Americi i Evropi. Putovala sam čak u Japan da bih obavljala diplomatske aktivnosti kako bih promenila taj stav. Zatim, učešće na raznim svetskim konferencijama, lobiranje u UN-u, u Savetu Evrope, Evropskom parlamentu i mnogim drugim aktivnostima kako bi što više moguće kroz sastanke sa diplomatama uspeli da ih ubedimo da Kosovo vide kao savezni status, a ne kao autonomnu pokrajinu. Naravno, prve godine nisu bile lake, ali kasnije smo i sami počeli da vidimo kako su strane diplomate govorile o Kosovu kao o međunarodnom pitanju i kao pitanju saveznog statusa, a ne kao o pokrajini bez prava. Treće što je bilo važno je argument da je nezavisnost Kosova kompromis, pravo rešenje za Kosovo je nacionalno ujedinjenje, ujedinjenje sa Albanijom, ne samo Kosova već i svih albanskih zemalja koje su ostale pod bivšom Jugoslavijom.

Dakle, pominjući da je ujedinjenje pravo rešenje koje ispravlja nepravdu prema Albancima, nezavisnost je počela da dobija na težini i podršci, jer su videli da postoje maksimalni zahtevi, ali mi smo artikulisali stvarne zahteve. Imali smo različite reakcije kada smo se odlučivali za projekat nezavisnosti od intelektualaca, političara na Kosovu ili albanskih političara generalno, zašto ne idemo kako treba sa zahtevom za nacionalno jedinstvo. Objasnili smo ovo činjenicom da nezavisnost Kosova, da bi dobila međunarodnu podršku, mora imati pravno-ustavnu osnovu, između ostalih argumenata i u raspadu bivše Jugoslavije sa ustavnom osnovom po kojoj Kosovo može dobiti nezavisnost. Ako bismo insistirali na nacionalnom ujedinjenju, onda smo to stavili u kontekst da ćemo, ako se promene unutrašnje i spoljne granice bivše Jugoslavije, tražiti i nacionalno ujedinjenje.

Postoji čak i dokument koji je za mene nacionalni projekat, u kojem su sve albanske političke stranke na Kosovu, Makedoniji, dolini Preševa, Crnoj Gori i šire u zemljama bivše Jugoslavije, u kojem smo se

dogovorili za tri opcije. Prva opcija je bila da Kosovo bude nezavisna i suverena država, u kojoj bi Albanci u Makedoniji dobili državotvorni status, dok bi Albanci u Preševskoj dolini i Crnoj Gori dobili teritorijalnu autonomiju. Druga opcija je bila, ako se promene unutrašnje granice bivše Jugoslavije, tada svi Albanci u bivšoj Jugoslaviji, na Kosovu i drugi čine albansku državu preko granice. I treća opcija, ukoliko se promene unutrašnje i spoljne granice bivše Jugoslavije, tražićemo nacionalno ujedinjenje putem referenduma koji nadgleda međunarodni faktor.

Dakle, na neki način glavni elementi ili stubovi naše diplomatske rasprave su sažeti u ovim tačkama koje sam vam pomenula, a mi smo neprestano analizirali kako se menja međunarodni odnos prema Kosovu (osmeh). Na primer, prvi uspeh koji smatram važnim bio je kada je Generalna skupština UN 1994. godine donela prvu rezoluciju u kojoj se takođe {pokazuje znak zagrade} pominje volja naroda Kosova. Bila je to promena na koju sam se uvek pozivala na budućim diplomatskim sastancima, to dostignuće, kako bi mogle da se pojave i druge rezolucije; lobirala sam i u drugim institucijama i dobila podršku kako bi se videla i volja naroda. Tada je počeo da se menja međunarodni stav u smislu da je Kosovo počelo da se spominje kao međunarodno pitanje.

Ovo je takođe bilo veliko dostignuće, dakle zaboravila se teza da je Kosovo unutrašnja stvar Srbije, SAD i zapadne zemlje su počeli da govore da je Kosovo međunarodno pitanje i da zahteva međunarodna rešenja. Kasnije smo kroz lobiranje uspeali da nateramo svet da Kosovo smatra ne samo međunarodnim pitanjem, već i međunarodnim bezbednosnim pitanjem, što je dovelo do rezolucije Saveta bezbednosti zasnovane na Sedmom poglavlju, a što je omogućavalo međunarodnu intervenciju da bi se zaustavio rat i pronašlo rešenje za Kosovo. To su godine '95, '96, '97, '98, '99, kada Kosovo nije bilo uključeno u samit u Dejtonu. Prethodno smo zvanično razgovarali sa američkom vladom da se slučajno Kosovo ne zaboravi, dobili smo garancije da će se održati još jedan samit za Kosovo.

Međutim, zabrinutost ljudi se povećala, pa je započela najdinamičnija scena, što je vremenom dovelo do nastanka Oslobođilačke vojske Kosova, sukob se intenzivirao, povećala su se ubistva i deportacije. S druge strane, proces se kretao ka rešenju, a rešenje koje je predvidela američka vlada bilo je da još jednom pokuša diplomatskim naporima, a to je bila konferencija u Rambujeu. Bila je to prva konferencija u istoriji Kosova, konferencija koju su vodile Sjedinjene Američke Države, zajedno sa članovima Kontakt grupe, a to su bile Britanija, Francuska, Nemačka, Italija i Rusija. Konferencija u Rambujeu bila je dragocena ne samo zbog toga što je sadržajem sporazuma Kosovu data prilika da proglasi nezavisnost referendumom, već je Kosovu data i mogućnost da bude stavljeno pod NATO protektorat. Bilo je mnogo međunarodnih tendencija da se Kosovo stavi pod vojni protektorat UN-a, ali mi smo ga odbili i bili smo uspešni. Dakle, tražili smo da nas NATO vojno zaštiti, a onda su našli rešenje da u političkom smislu međunarodna administracija bude u okviru UN.

Sporazum iz Rambujea u kome smo učestvovali, bila sam jedina žena (osmeh) u delegaciji Republike Kosovo, ali predlog da budemo tamo nije došao iznutra, jer nikada nismo imali nijedan predlog. Imena

za prisustvovanje konferenciji u Rambujeu došla su iz Sjedinjenih Država. Dakle, izabrani su akteri mirnog pokreta i oružanog pokreta. Ali to je bila činjenica, da sam bila jedina žena, plus što sam imala mesto ministra spoljnih poslova sa iskustvom od deset godina u međunarodnim odnosima u to vreme. U Rambujeu smo postigli dogovor kao delegacija da to prihvatimo. Srpska strana je odbila da potpiše sporazum i to je omogućilo međunarodnoj zajednici da odluči da vojno interveniše. Na čelu ove intervencije bile su Sjedinjene Države i NATO severnoatlantski saveznici.

I ovde mogu da kažem da UN ili Savet Bezbednosti UN-a, iako je doneo tri rezolucije zasnovane na sedmom poglavlju gde je UN mogao da odobri vojnu intervenciju na Kosovu, to nikada nije učinio, jer su u Savetu bezbednosti bile članice Rusija ili Kina koje su to sprečavale, pa su Sjedinjene Države i predsednik Klinton odlučili da vojno intervenišu i tako se rat završio, završio se genocid. Doneo je tragični bilans stanja u kojem je ubijeno preko dvanaest hiljada Albanaca, oko osam hiljada je nestalo, oko 20 hiljada žena je doživelo silovanje ili ratno silovanje, mnogo dece je ubijeno, infrastruktura naše zemlje je uništena. Toliko ruševina u stambenim planovima, kulturnih i verskih ruševina, sve ovo što je Srbija učinila u procesu rata, a videći da gubi, napravila je još više razaranja. Međutim, važno je da je zatvoreno poglavlje o osvajanju, snovima, iluzijama Srbije da još uvek može ugnjetavati Albance i da smo izašli u periodu slobode i izgradnje države u kojoj smo danas.

Aurelja Kadriu: Gde ste bili tokom rata?

Edita Tahiri: Tokom... po povratku iz Rambujea, Rambuje je imao dve faze, prva faza je bila oko tri nedelje tokom februara, a zatim je u martu nastavljena još jednom dok konačno nismo dali saglasnost za sporazum. Posle Rambujea vratili smo se na Kosovo, sećam se da smo avionom sleteli u Skoplje, i te večeri smo ostali u Skoplju, a Rugova i profesor Agani³ su predložili da se ne vraćam u Prištinu, jer smo već znali da bombardovanje počinje. Budući da smo posle konferencije u Rambujeu otišli u sedište NATO-a da se sastanemo sa generalom Klarkom, tom prilikom nam je otkriven plan vojne intervencije i razmeštanja KFOR-a na Kosovu i znali smo da bombardovanje počinje. Profesor Agani i predsednik Rugova rekli su mi: "Ostanite jer ste žena, ostanite u Skoplju, mi se vraćamo". Naravno da sam odbila i rekla: "Ne, ja već deset godina nisam žena (smeh), bila sam borac za slobodu, za nezavisnost, sada sam ista i ne mogu da donesem ovu odluku dok su moji ljudi na Kosovu, ne mogu ja da ostanem napolju". Dakle, vratila sam se na Kosovo.

Dve nedelje sam bila u podrumu svoje prijateljice, gde sam živela još godinu dana u periodu kada sam se pridružila DSK, jer sam ostale godine živela sa Edi Šukriu⁴, koja je takođe bila deo pokreta za nezavisnost. I u njihovom podrumu smo boravili tokom bombardovanja, dok smo danju boravili u ostatku stana. U jednom trenutku kada je Milošević uhapsio Rugovu kod kuće, dakle u kućnom pritvoru, počela sam da imam dileme da li da ostanem ili napustim Kosovo. Bila sam u kontaktu sa

³ Fehmi Agani (Đakovica, 1932 – Priština, 1999) bio je kosovski novinar, filozof, sociolog, političar i profesor Prištinskog univerziteta. Ubijen je tokom rata 6. maja 1999 u blizini Lipljana.

⁴ Edi Šukriu (1950) je istaknuta spisateljica, arheolog i istoričarka iz Prizrena.

američkim ambasadorom Kristoferom Hilom, koji je takođe bio glavni pregovarač na konferenciji u Rambujeu, zajedno sa Wolfgangom Petričem kao evropskim predstavnikom i ruskim predstavnikom, i sa njima sam komunicirala telefonom. Iako su mobilni telefoni odmah uništeni, ali u toj zgradi je radio telefon i svi stanovnici su uveče bili u podrumu i razmenjivali informacije, tako da smo shvatili da jedan telefon radi.

Taj telefon mi je služio da održavam kontakt sa američkom ambasadom u Skoplju, a Kristofer Hil me je obavestio o Miloševićevim namerama da pokušava da odvede sve lidere DSK u Rugovinu kuću kako bi proglasio vazalnu vladu. Dakle, ovo je bio Miloševićev plan i predložili su mi da odem. Dakle, to je odluka koju sam donela, i zajedno sa majkom i sestrom moje prijateljice, gde sam se sklonila. Povala sam i Edi Šukriu i njenu ćerku Erljetu, krenuli smo kao i svaki Albanac u Makedoniju. Posle dva ili tri dana stigli smo u Tetovo, naravno uz mnogo opasnosti. Ali mojih već deset godina je bilo vrlo opasno, mogli su da me ubiju svakog trenutka. Dakle, ovo je ukratko, ovde ima mnogo iskustava, ali ukratko se to dogodilo.

Izdvojila bih trenutak prelaska sa Kosova u Makedoniju. Moja sestra, koja je ranije došla u Makedoniju na onaj telefon {kao da drži kabl u rukama} koji je radio za koji sam vam ranije rekla, nazvala me je i rekla sam joj: "Pogrešila sam što nisam uzela tvoj pasoš ili dozvolu, jer sa mojim dokumentima sam ugrožena". Naravno da joj je bilo žao, ali ja sam joj se samo požalila. U međuvremenu su me nazvali neki prijatelji koje sam imala iz Skoplja i jedan od njih je odlučio da mi donese pasoš moje sestre. Dakle, imala sam ovaj pasoš kod sebe kad sam otišla. Kada smo došli do granice iz ovog dela Jažinca, kojim smo hodali, ostavili smo automobile, jer se kolona nije kretala. Kada smo došli do granice, granica je bila zatvorena ispred nas. A takođe su Erljeta i sestra moje prijateljice koja se zvala Melji otišle da traže roditelje, Erljeta [je tražila] Edi, a Melji je tražila svoju majku. One su zakasnile, granica je i dalje bila zatvorena, neko vreme je izašla srpska policija i rekla: "Uđite u automobile", ali mi ih nismo imali, imali smo te automobile {pokazuje desnom rukom} daleko i na putu sam videla prazan automobil i ušla sam sa svima njima kao i sa svom decom koja su bila sa nama koja su bila u koloni, ušli smo i bilo nas je osam ili devet ljudi u jednom automobilu.

Rekla sam Melji: "Vidi, da li možeš da odeš i pitaš zašto je zatvoreno, da bismo znali na čemu smo, da li je granica zatvorena?". Otišla je da pita i odgovor je bio da su na pauzi za ručak, u tom trenutku se sećam da sam i Edi i Melji rekla: "Slušajte, ako se ovo otvori, neću vas više čekati dok se vi tražite. Dosta sam čekala dva sata, vreme je da izađem". Granica se otvorila, mi smo otišli. Sećam se prvog pitanja policajca: "Gde idete?" Rekla sam: "Idemo da uzmemo humanitarnu pomoć", jer je usred granice, na području između granica, deljena humanitarna pomoć Međunarodnog Crvenog krsta. Namerno sam rekla ovu reč da ne bi tražili dodatna objašnjenja, rekao je: "U redu, idite". To je bio momenat kada sam ja izašla. Američka ambasada se tada angažovala sa predsednikom Gligorovom na otvaranju makedonske granice jer je bila zatvorena. Takođe, imala sam sa sobom svu ovu decu koja su bila u našoj koloni automobila, a koja su po danu opkolila prozore automobila kako me paravojne snage ne bi identifikovale {stavlja ruku na grudi}.

Ta deca i njihove majke su došle sa nama, jer su očevi ostali sa automobilima. Tada sam imala priliku da odem u Makedoniju, pitali su me: “Zar ćeš nas napustit?” Deca su bila svih uzrasta {pokazuje rukama veličinu} četiri-pet, možda 15-16, rekla sam: “Ne, ne idem nigde bez vas”. Zato smo pronašli telefon kod albanskih aktivista u Makedoniji, nazvala sam Kristofera Hila i rekla sam mu: “Došla sam, granica je bila zatvorena, ali neću sama da izađem, imam sa sobom 16 ljudi” i rekla sam mu sva imena, on... kad se već za mene otvorila {širi ruke} granica, ali za celu ovu grupu... Razgovarao je sa predsednikom Gligorovom, granica se otvorila, mi smo prešli. Ljudi su reagovali zašto se delimično otvorila, mi smo prošli, granica se kasnije otvorila i za druge.

Tako da su to teški trenuci kada čovek ne zna hoće li biti spasa ili ne. Ali sve ovo me nikada nije mučil, o ni u pogledu straha, ni u pogledu dileme. Zanimljivo je kada sanjate, imate ideal i imate ljude {prekršta ruke preko grudi} koji zaista pate, sve se pretvara u taj ideal, a drugi događaji ili rizici postaju beznačajni. Drugim rečima, nisam znala da se iz mene kao ličnost može razviti figura koja može biti spremna do smrti da radi na oslobađanju i nezavisnosti. Ali ovih deset godina koliko sam radila nikada se nisam plašila, a da ne spominjem da su me srpske tajne službe svakog jutra, kad sam odlazila od kuće u kancelarije Demokratskog saveza ovde u Prištini u Domu pisaca, neprestano progonile. Do danas, svaki put kad vidim beli Golf (osmeh), setim se toga, jer su me stalno pratili.

Ali nisam imala nikakvih briga i uvek imam poruku za one narode koji žele oslobođenje i koji su potlačeni, koji su u vreme rata i okupacije radom i zalaganjem stavljali u drugi plan bilo kakav strah ili zabrinutost. Dakle, stvara se sila, mislim neopisiva, koja vas pokreće i ne... nijednog momenta. Takođe sam nekoliko puta bila uhapšena kada sam išla na diplomatska putovanja, na primer na granicu između Makedonije i Kosova, satima sam neprestano bila po tim informativnim razgovorima, bilo da sam išla na skopski aerodrom ili kad sam dolazila. Ili sam hapšena na granici, iz Skoplja, vodili su me u Uroševac, ili neki drugi slučajevi na nekoliko sati i tako dalje. Sve je to onda bilo kao deo ratnog uspeha. Dakle, to je ono vrlo ponosno putovanje, vrlo hrabro putovanje, nadahnuto putovanje (osmeh), da samo oni koji su učestvovali u tim procesima mogu znati koliko je moćna inspiracija kada imate ideal koji je povezan sa vašom nacijom.

Aurelja Kadriu: Pre nego što pređemo na posleratni period, želim da se zaustavimo na jednom veoma posebnom delu vašeg života. Znam da je Forum žena DSK, posebno u martu '98, bio veoma aktivan sa protestima i organizacijama. Možda možete da nam hronološki ispričate o ovim protestima koji su organizovani u ovom periodu, znam da je svaki od protesta imao posebnu simboliku. Verujem da vam je sećanja još sveže.

Edita Tahiri: Da.

Aurelja Kadriu: Ako možete što više detalja o ovome.

Edita Tahiri: Prvo želim da kažem da su kosovske žene imale izvanrednu ulogu u procesu oslobađanja i nezavisnosti Kosova. A jedna od glavnih snaga koja je izvršila ovu ulogu bio je Forum žena Demokratskog saveza Kosova, koji se proširio po celom Kosovu. Prvobitno se zvalo Udruženje žena, kasnije preimenovano u Forum žena. Došlo je do vrlo zanimljivog razvoja Ženskog foruma u smislu posvećenosti mobilizaciji žena. Prva grupa koja je osnovala forum ili udruženje brzo se raspala. Kada sam došla u predsedništvo Demokratskog saveza, forum je bio prilično dezorganizovan. Zadala sam sebi zadatak da pomognem oko konsolidacije, i tada sam sa još nekoliko zaposlenih žena, da održamo skupštinu i odaberemo novo rukovodstvo.

I u skupštini su primećene neke tendencije, neke žene su htele da se Forum odvoji od DSK, dok ja i neke druge nismo htele da se odvoji, jer sam procenila da bi pokret za nezavisnost, Demokratski savez bio jači kad bi i žene bile tu. Bilo je i tenzija, međutim, došli smo do uspeha da forum ostane u okviru Demokratskog saveza, i nastavili smo svoju političko-humanitarnu aktivnost. Zašto i humanitarno, jer smo kroz humanitarni pristup, podržavajući porodice, žene, imali priliku da mobilizujemo više žena ili smo dali podršku deci i tako dalje. S druge strane, žene koje su se bavile humanitarnim pitanjima takođe su počele da preuzimaju političke obaveze. Dakle, bila je vrlo dobra strategija za žene iz humanitarnog pristupa da krenu dalje i deluju politički.

Forum je nastavio da radi. Dogodilo se da je predsednica koja je izabrana u toj skupštini napustila Kosovo, ostali smo bez vođstva. Praktično sam bila ličnost koju je predsedništvo angažovalo da koordiniše izveštaje rukovodstva Foruma DSK, ali s druge strane, vodila sam forum kroz sve ove krize kroz koje je prolazio i nisam dozvolila da se rasformira. Obavezala sam se da će to biti konsolidovano kako se bi dolazilo do rasula kao što se događalo na početku ili kao što se dogodilo po odlasku predsednice, uprkos činjenici da nikada nisam bila prihvaćena kao predsednica Foruma žena, ja sam zaista bila duhovni vođa i glavna osoba koja je sve konceptualno organizovala i održavala redovne mesečne sastanke i tako dalje. Forum je dokazao svoju važnost da je mobilizirao, stotine žena mobilizirano je unutar struktura Foruma.

Sećam se ideje foruma za majke koje su držale po dva časa deci kod kuće nakon što je Srbija nasilno zatvorila škole i univerzitete. To je bila prva ideja na kojoj je kasnije izgrađen obrazovni sistem na Kosovu tokom perioda okupacije, kada smo u privatnim kućama organizovali škole i univerzitete. Forum je takođe nastavio da pruža zdravstvenu pomoć ženama mobilizacijom žena lekara. Onda smo osujetili pojavu koja je nastala u to vreme, u periodu okupacije viđeni su elementi fundamentalizma, kad je započela kampanja pokrivanja žena {pokazuje kao da stavlja maramu}. Bili smo veoma uspešni u iskorenjivanju takvih tendencija i pre svega u održavanju morala otpora, održavajući žene aktivnim.

U periodima kada je situacija na Kosovu eskalirala, kada je srpsko nasilje počelo da eskalira do nepredvidivih mera, organizovali smo nekoliko protesta, među kojima i marš hleba, kojim smo se solidarirali sa opkoljenom Drenicom. Protest koji je uspeo da internacionalizuje pitanje eskalacije rata na Kosovu. Zatim je tu protest za mir, odnosno mirno rešenje kosovskog pitanja. Takođe 1995. uspela

sam da odvedem delegaciju od deset žena na Svetsku konferenciju žena u Pekingu. Konferencija koja je kroz akcioni plan postavila temelje za osnaživanje žena. Dakle, uključila sam svih deset žena u delegaciju i cilj nije bio da se osnaže žene, već da se internacionalizuje pitanje Kosova. Čak i u to vreme, propagandni plakati koje smo delili bili su povezani sa slikom Majke Tereze i Rugove.

Dakle imali smo propagandni materijal i poster koji smo osmislili tako da Rugova i Majka Tereza budu na istom plakatu, jer će žene koje su poznavale Majku Terezu približavanjem njoj razumeti pokret za nezavisnost i Rugovu, a poruka je bila "Sprečite rat na Kosovu". Sve ove žene iz delegacije bile su angažovane u distribuciji različitih informativnih materijala o Kosovu, a mi smo održale radionicu u okviru konferencije. Naravno da smo učestvovala u delu nevladinih organizacija, jer nismo mogle biti zvanični deo konferencije, jer Kosovo nije bio član UN, plus je bilo okupirano. Ali želela sam da kažem da su žene zaista učinile mnogo, i politički i humanitarno, čak i diplomatski, da daju izuzetan doprinos onome što danas imamo, odnosno slobodi i nezavisnosti.

Aurelja Kadriu: Kako je došlo do organizovanja serije martovskih protesta, dogodilo se nekoliko protesta?

Edita Tahiri: One... Prvi motiv bila je grozna situacija u Drenici, odnosno vojno i policijsko okurženje, gde stanovništvo nije imalo hranu {broji na prste}, lekove i druge stvari. Tamo je prva ideja bila solidarnost sa Drenicom, s druge strane podizanje međunarodne svesti da je vreme da se zaustavi rat na Kosovu. Odmah nakon toga, nakon prepreka koje nam je postavio okupator, ovde u Kosovo Polju smo se suočili direktno sa srpskim policijskim snagama, verbalno smo se sukobili, tu su... međunarodni snimci vesti kao što su CNN, EuroNews i drugi. Odlučili smo da napravimo sledeći protest kako bismo i dalje činili da svet reaguje kroz glas žena.

Dakle, to je bio drugi protest, na tom protestu nisam bila, jer sam poslednjeg dana putovala zbog diplomatskih aktivnosti. Ali ja sam bila deo... ove proteste nije organizovao samo Forum žena, tu je bio Forum žena, onda je tu bio Centar za zaštitu majke i deteta. U to vreme je Edi Šukriu bila predsednica Foruma žena, pokojna Sevdije Ahmeti bila je direktorka centra, zajedno sa Vjosa Dobrunom i drugim ženama. Dakle, moja uloga, iako nisam bila direktno u Forumu žena, došla je zato što sam bila jedan od glavnih lidera Demokratskog saveza Kosova.

Aurelja Kadriu: Protest za hleb mi se čini vrlo specifičnim, kako je došlo do ideje da izađete sa hlebom?

Edita Tahiri: Zapravo, kada smo Sevdija i Edi i ja razgovarale, imale smo nekoliko ideja. Postojala je ideja da se koristi neki element koji karakteriše ženu, ali razne analize dovele su nas do zaključka da to ne bismo trebali činiti da bismo identifikovali žene, već da bismo identifikovali svrhu. Cilj je bio nedostatak hrane, lekova i sredstava za higijenu, pa smo od ta tri izabrale hleb (osmeh) sa jačom simbolikom i većim efektima. Tako smo došle do ovog zaključka.

Aurelja Kadriu: Da, to je vreme kada je bila nestašica osnovnih pekarskih proizvoda, gde ste uzele hleb, svaka po jedan hleb?

Edita Tahiri: Da to je bila (osmeh) velika organizacija, kao što sam vam rekla, DSK je organizovao širom Kosova. Pekari su bili deo pokreta, tako da su svi bili aktivisti i bilo je lako pokucati na vrata pekara da bi... i potvrdili smo broj. Tada, pošto nismo uspele da prodremo do Drenice zbog prepreka, nismo zatvorile protest tamo, već smo išle u, tada nije bila američka ambasada, već je američko predstavništvo otvoreno godine, u januaru '96, predali smo tamo pismo u kome smo tražili još angažovanja od strane Amerike. Zatim smo otišle do pekare i vratile hleb.

Aurelja Kadriu: Da li ste pošle s idejom da ćete stići u Drenicu?

Edita Tahiri: Mi koji smo se aktivno bavili procesom nezavisnosti i oslobođenja, imali smo u vidu i prepreke. Međutim, bili smo svesni da će sam protest biti manifestacija sa velikim efektima, jer je poruka prošla ceo svet. Čak i kad smo počeli da se sukobljavamo sa srpskom policijom, govorila sam engleski jer sam tako slala poruku svetu. Dok su neke u blizini govorile albanski i srpski, ja sam govorila engleski. Zašto engleski? Jer svet treba da razume kakvu poruku imamo, a ne srpska policija, jer je ona [srpska policija] ionako odlučila da nas opstruira.

Aurelja Kadriu: Kako je došlo do mobilizacije žena u to vreme, nije bilo nekih sredstava?

Edita Tahiri: Sve su to strukture Demokratskog saveza i Foruma, to je bila potpuno funkcionalna struktura. Bila je dovoljna jedna odluka i u kratkom roku ste mogli da mobilišete. Naravno, nije u to vreme bilo danas za danas, negde koliko se sećam nedelju dana su bile pripreme i svaki dan smo se sastajale kao organizaciona grupa.

Aurelja Kadriu: Kakvih je još protesta bilo, kakvu simboliku su imali?

Edita Tahiri: Važno je da je Forum žena izrazio vrlo jak protest povodom ubistva studenta Armenda Dacija.

Aurelja Kadriu: Da.

Edita Tahiri: Čak ovaj protest dolazi nakon dve ili tri godine kako DSK nije imao toliko protesta, jer je početak bio sa protestima, a zatim je neko vreme opao intenzitet protesta dajući prednost diplomatiji, medijima. Ovo je prekinulo tu tišinu, ovaj protest koji je organizovao Forum žena, jer je ubistvo Armenda Dacija bila tragedija...

Aurelja Kadriu: Koje je godine to bilo?

Edita Tahiri: '94. ili '95. Bilo je i drugih protesta, pomenuću vam neke od njih...

Aurelja Kadriu: A ovaj u martu '98, koji je bio sa ključevima, belim papirima, kako su se oni organizovali?

Edita Tahiri: Da, da, bilo je, sve su to manifestacije da međunarodni faktor interveniše. Takođe je važno naglasiti da smo kao žene uspele da pošaljemo peticiju UNESCO-u u vezi sa zatvaranjem albanskih škola i univerziteta na Kosovu. Tada je na početku okupacije ubijeno dete po imenu Afrim Prebreza, u tuči su ga ubila srpska deca, podneli smo peticiju UN-u u Ženevi, Komisiji za ljudska prava, peticiju sa stotinama hiljada potpisa. Takođe smo podneli peticiju UNESCO-u, žene su to organizovale (osmeh).

Aurelja Kadriu: Prelazimo na posleratni deo, šta se dogodilo kada ste se vratili na posleratno Kosovo?

Edita Tahiri: Kraj rata na Kosovu nastupio je kao rezultat posvećenosti naroda Kosova za mirni rat, oružani rat, ali i kao rezultat maksimalne posvećenosti zapadnih saveznika predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama. Sav taj moj diplomatski rad na putovanjima u Vašington, Berlin, London, Pariz i druge centre, u Tokio, ali i predsednika Rugove i drugih koji su dali svoj doprinos u ovom pravcu, kao i opredeljenje OVK i diplomatije OVK u poslednje dve godine, doneli su taj rezultat za koji smo se obavezali. Oslobođeno je Kosovo, konsolidovan je savez Kosovo-Zapad, Kosovo-SAD, Albanci-Zapad, Albanci-SAD, i danas je to glavna vrednost postojanja i prosperiteta države Kosovo, kao države sa evroatlantskom vizijom, integracija u Evropsku uniju, u NATO, u UN.

S druge strane, mi u prvom posleratnom periodu nismo bili ti koji upravljaju Kosovom, jer je za taj proces bio zadužen UNMIK. I želim da vam kažem zašto je UNMIK dobio sva ta ovlašćenja i zašto smo u početku imali manju ulogu. U stvari, mirni rat i oružani rat imali su zajednički cilj, ali mi smo imali podele među sobom. Čak smo išli na konferenciju u Rambuje kao odvojene delegacije, ali tamo smo uspeli da se ujedini u ovom pravcu. Moja uloga je bila ključna u homogenizaciji delegacije, prva četiri sata sastanka vodila sam uz pomoć Bajrama Kosumija⁵ kako bih delegaciju učinila funkcionalnom i tako da razlike u načinu oslobađanja, dakle mirom ili oružjem, ne utiču na podelu kako bi postigli dogovor. Tokom rata imali smo praktično dve vlade, formirana je vlada DSK i vlada OVK.

Dok sam bila u Makedoniji, kao izbeglica, moj diplomatski i politički rad se nastavio i obavezala sam se da ću tokom rata formirati vladu [nacionalnog] jedinstva, to su bili meseci maj i jun, uz pomoć vlade SAD koja se složila da posreduje u formiranju vlade [nacionalnog] jedinstva. Angažovala sam se sa

⁵ Bajram Kosumi (rođen 20. marta 1960) je kosovski političar koji je skoro godinu dana bio premijer Kosova. Njega je nominovao kosovski predsednik Ibrahim Rugova, a kosovski parlament izabrao ga je za premijera 23. marta 2005. godine.

ambasadorom Hilom da bih kontaktirala predstavnike OVK kako bismo se sastali, odluka je bila da se sastanemo u Ženevi u američkom sedištu pri UN, kako bismo ujedinili ove dve vlade. Napori za ujedinjenje započeli su u Rambujeu kada smo doneli odluku o ujedinjenju, ali NATO napadi su započeli i taj projekat se nije ostvario. Nažalost, nikada nismo uspeli da napravimo ovu vladu [nacionalnog] jedinstva, jer neki predstavnici OVK nisu bili spremni za ovaj projekat i došlo je do toga da se na Kosovo vratimo s dve vlade. I upravo je ova naša posleratna podela stvorila prostor da međunarodna zajednica odluči da preuzme više ovlašćenja, tako da je UNMIK dobio više ovlašćenja, dok smo mi imali manje.

Ovo je bio jedan od nedostataka našeg procesa koji je stvorio neke dobre događaje, ali neke i prilično nepovoljne. Dobra stvar je bila što smo takođe stekli iskustvo u upravljanju iz UNMIK-a koji je uprkos tome imao zanimljive modele javne uprave i tako dalje, ali s druge strane nismo bili za volanom. Ovo je stvorilo mogućnosti da politika, dakle nacionalni, albanski politički faktor nema dovoljno posvećenosti u izgradnji države. Pojavila se korupcija i druge negativne pojave, u početku su bili opravdavani kao da se to dogodilo UNMIK-u, a ne nama, kasnije kada smo preuzeli funkciju, nismo radili sa idealizmom. Dakle, na neki način je nacionalni interes koji je za nas bio polarna zvezda u periodu oslobođenja Kosova izbledeo i ove negativne pojave su oslabile proces izgradnje države na Kosovu.

S druge strane, umesto postavljanja jakih demokratskih temelja, među liderima su se pojavile autokratske tendencije. To me je takođe nateralo da napustim Demokratski savez 2004. godine, jer unutrašnji razvoj događaja nije bio demokratski, s druge strane, uznemiravale su me pojave korupcije i kriminala. Ne samo u DSK, već i u čitavom političkom spektru Kosova, bilo iz tabora mirovnjaka ili iz tabora bivšeg OVK. Ova moja zabrinutost i nemogućnost da kao pojedinac napravim velike promene ne samo da su me naterale da izađem sa svojom reformističkom strankom Demokratska alternativa Kosova, već sam se duboko zabrinula i za intervencije Srbije na severnom delu Kosova. Kao i činjenica da naša nacionalna politika, umesto da daje prednost ovim stvarima, počela je da se bavi stvarima uskog interesa. I obavezala sam se da ću prvo pokušati da ovaj problem učinim poznatim novoj generaciji naše zemlje.

Da se zna da smo tu slabi, ne radimo dovoljno na gašenju paralelnih struktura na severu, i odlučila sam da doktoriram upravo na ovu temu. I u tom doktoratu analiziram neuspehe UNMIK-a u sprovođenju međunarodnog prava na Kosovu u vezi sa Rezolucijom 1244, kojom je UNMIK trebalo da upravlja celokupnom teritorijom Kosova, ali je trećinu izostavio. Dakle, nije uspeo da proširi svoju administraciju na severu, i propusti lokalnog faktora iz vremena kada smo preuzeli nadležnost za rešavanje ovog problema. Ovaj doktorski rad je trajao šest godina, ali u istom radu sam analizirala probleme koje smo sami stvorili sa slabom vladom, promenom lokalnih interesa, nacionalni interesi su počeli da se preusmeravaju, a lični interesi su dobili prioritet. Sve sam to uključila u doktorat jer nisam znala da li ću se vratiti u politiku, makar da za novu generaciju ostavim argument, dokumentaciju, da mlade generacije nastave posao koji nismo uspeli da zaokružimo.

Ali politika me je vratila u vladu, postala sam zamenik premijera Republike Kosovo 2011. godine, 2010. sam bila ministarka javne uprave, i u vreme dok sam bila zamenica premijera izabrana sam za glavnog pregovarača u pregovorima između Kosova i Srbije uz posredovanje Evropske unije i snažnu američku podršku. Gde su praktično sve brige koje sam imala zbog intervencije Srbije na severu Kosova bile teme oko kojih su postignuti dogovori. Negde oko 33 sporazuma kojima smo uspeali da ukinemo srpske paralelne strukture u policiji. Osnovali smo kosovsku policiju na severu zemlje, ukinuli smo paralelne carine, postavili smo carine naše države, ukinuli paralelne strukture sudova i pravosuđa, uspostavili smo pravosudne strukture države Kosovo.

Granicu smo zatvorili jer su granični punktovi na severu Jarinje-Brnjak zapaljeni nakon nezavisnosti Kosova. Vratili smo državne vlasti na te tačke, zatvorili granicu. Zgrade smo rehabilitovali na neki način, pa smo za ovih sedam godina dijaloga uspeali u mnogim oblastima da ukinemo srpske paralelne strukture i proširimo svoju državu na sever, proširimo suverenitet. Ovo je problem koji smo nasledili od UNMIK-a, ali i sami nismo imali priliku da napravimo idealističku, poštenu vladu kako bi sami bili sposobni da ih rešimo, a da ne moramo ići čak do Brisela. Dakle, to su bili neki događaji koji mi se nikako nisu svideli nakon rata, i sama sam izabrala put reformi i nisam prihvatila da budem deo tih negativnih pojava, a onda kad nisam mogla da se promenim politički, radila sam akademski, dakle bavila sam se naukom, da barem ostavim naučne dokaze o problemima. Dakle, kad za to dođe vreme, ne znajući da ću se ponovo sama baviti popravljanjem tih stvari, to sam radila posle rata.

Pre nego što sam doktorirala, magistrirala sam na Univerzitetu Harvard, na Državnoj školi Džona Kenedija 2001. i 2002. Zašto sam se odvojila od politike kad sam bila na vrhu {rukama pokazuje oblik krova} vođstva u Demokratskoj savez i odlučila da odem na studije? Glavni razlog je bio jer u periodu da kažem od oktobra do decembra 2000. imala sam tri pokušaja atentata. A ti pokušaji atentata, koji na moju sreću nisu rezultirali nikakvom tragedijom, čak i nakon konsultacija sa američkim prijateljima američkom vladom, odlučila sam da na neko vreme napustim Kosovo i mogućnosti da odem bile su različite. Ali sanjala sam (osmeh) da odem na Harvard otkako sam čitala o Nolja, o Fan Nolja⁶. A onda sam sa američkim prijateljima tražila puteve kako da stignem i uspela sam.

Tako sam otišla, popravila sam svoju bezbednosnu situaciju jer više nisam nekome bila meta, magistrirala sam sa visokim uspehom, čak vam mogu reći da sam proglašena za jednog od pet odličnih studenata moje generacije. Ovde imam i onu {rukama opisuje predmet}, nagradu u obliku statue koja mi je data. Praktično kada sam se vratila na Kosovo, započela sam put reformi. Znala sam da nije lak put biti reformator u posleratnoj državi u kojoj su vrednosti idealizma pale i neke antivrednosti zaživele. Međutim, to je bio moj san, taj moj ideal koji se nastavio iz perioda oslobođenja, ali sam nastavila i sa aktivnošću mog oca koji je bio idealista i patriota. Ovo su posleratni

⁶ Teofan Stilian Nolja, poznat pod imenom Fan Nolja (6. januara 1882 - 13. marta 1965) bio je albanski pisac, naučnik, diplomata, političar, istoričar, besednik i osnivač pravoslavne crkve Albanije. Služio je kao premijer i regent Albanije 1924. tokom Junske revolucije.

dogadaji. Takođe mogu da kažem da Kosovo danas, na osmu godišnjicu nezavisnosti, ima značajan napredak, bilo u pogledu uspostavljanja temelja države, bilo u pogledu uspostavljanja institucija i infrastrukture, jer smo izašli umorni iz rata.

Izgubili smo mnogo ljudi, odnosno materijalnih i drugih razaranja, tragediju koju sam spomenula na početku ovog intervjua. Praktično s obzirom na to da smo izašli slomljeni i uništeni, a ne uništeni već upropašteni. Kosovo je bilo razoreno destruktivnim šemama srpskog okupatora, uspeali smo da postavimo neke temelje, ali nismo tamo gde bismo mogli da budemo. Na primer, danas imamo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i naša perspektiva za evropske integracije je jasna, ali moramo ubrzati reforme kako bismo mogli tamo što pre da stignemo. Takođe moram da naglasim da se u Briselskom dijalogu pokazalo da je Kosovo zemlja koja želi mir sa susedima, čak i sa bivšim neprijateljem, zemlja koja doprinosi miru i stabilnosti na Balkanu i u Evropi. Poboljšan je naš imidž, jer je naš imidž teško oštećen pojavama korupcije.

Dakle, uspeali smo na neki način da otvorimo put ka Evropskoj uniji, uprkos činjenici da nas pet država članica još uvek ne priznaje. Dakle, upravo su nam neke strateške akcije to omogućile. Sad bih rekla da je Kosovu potreban povratak idealizma, odluka političara koji imaju vlast na Kosovu, da zaista rade na vladavini zakona, da se zaista bore protiv korupcije, da zaista kazne korumpirane, da im oduze bogatstvo. Ako zaista želimo da Kosovo učinimo državom sa perspektivom, gde bi strani investitori našli interes i ulagali, albanska dijaspora će investirati, a nezaposleni na Kosovu, nove generacije imaće zaposlenja i perspektive. To je ono što treba da uradimo, da Kosovo postane mesto nade, a ne Kosovo gde nova generacija stalno ima dileme da li želi da ostane ili da ode. S druge strane, bezbednosna arhitektura, transformacija KSB⁷-a u vojsku mora se dogoditi jer je već 20 godina prošlo od oslobođenja, ne samo da Kosovu kao državi treba vojska, već i zbog novih geopolitičkih dešavanja ne samo na Balkanu, ali i širom sveta.

Imamo nove opasnosti koje proizlaze iz ruskih geopolitičkih ambicija, koje se na neki način prenose kroz Srbiju ili destruktivne aktivnosti Srbije. Onda, postoje različiti radikalizmi, zatim, pojavljuju se i druge tendencije koje nove balkanske države nemaju snage da izdrže, pa bi naša poruka i obaveza sada i u budućnosti trebalo da bude da Sjedinjene Države i evropske države zajedno treba ne samo da povećavaju svoj angažman na Kosovu i Balkanu, već i da zajedno sa nama, da budemo na tronu, da ne dozvolimo uticaj Rusije ili nezapadnih zemalja na Balkanu, jer je naša sloboda, naša nezavisnost prvo bila zamišljena kao državna formacija, ali je zamišljena kao zapadna vrednost i svi moramo da radimo na održavanju ove posvećenosti, jer su demokratske vrednosti ono što omogućava svakom građaninu da uživa u prosperitetu, da uživa u slobodi i da ima priliku za razvoj i napredak koji je sanjao i koji zaslužuje.

Aurelja Kadriu: Možete li nam reći kako trenutno živite, šta se trenutno događa?

⁷ Kosovske snage bezbednosti

Edita Tahiri: Da {pije vodu}. U ovom periodu dok razgovaramo, završila sam svoj mandat u vladi u septembru prošle godine. I tokom ovog perioda odmora sam se smestila u novom stanu, sada živim već 30 godina u Prištini i moja političko-nacionalna aktivnost traje 30 godina (osmeh). I prvi put sam sredila svoj stan i bilo mi je zadovoljstvo što sam imala vremena da se bavim ličnim stvarima. U međuvremenu dovršavam dokumentovanje priča. Moj projekat je početak memoara, pa ću napisati svoje memoare. Hvala vam što je ovaj vaš projekat takođe doprinos mojim memoarima i nadam se da ću se posvetiti predavačkom radu na univerzitetu kako bih iskustvo i akademsko-naučnu pripremu prenela na nove generacije.

Aurelja Kadriu: Hvala za vreme!

Edita Tahiri: Hvala, takođe!